

A MAGYAR MŰDAL KEZDETE A XVIII. SZÁZADBAN

IRTA:
GÁLOS REZSŐ

Különlenyomat az
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
1932. és 1933. évfolyamából

BUDAPEST
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
1933

A MAGYAR MŰDAL KEZDETE A XVIII. SZÁZADBAN

IRTA:
GÁLOS REZSŐ

Különlenyomat az
IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
1932. és 1933. évfolyamából

BUDAPEST
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
1933



Handwritten: ~~194265~~
194265
Handwritten: 30.782



M. N. MUZEUM KÖNYVTÁR
I. Nyom. Kész. és eloszt.
1933 560 sz.



A régi magyar nótaköltészetet, amely nálunk nagyjából részben vulgáris költészet volt, élő hagyományul vagy kéziratok énekes-könyvekben terjedt¹ s Amade László lírájával ért tetőpontot, — érzelmi líránkban a XVIII. század vége felé váratlan és éles fordulattal váltja föl a németes, rokokó-műdal. A kettő határán a deákos költészet van — ekkortájt főképpen jezsuita szerzetesek költészete. A deákos líra is, jóllehet az énekelhetőség gondolata Rájniss Józsefben ismételtelen fölcsillan,² merő ellentéte régi énekköltészetünknek. Könyvirodalom, amely az *igazi* költészet eszményén kívül a nyelv fejlesztésére is törekszik;³ megvan benne a halhatatlanság horatiusi vágya, amely az imént még Amadeból is hiányzik; a művelt elemnek, kiválasztottnak, elsősorban a latin műveltségű osztálynak szól. Egészen más irányban ellentéte a most születő műdalköltészet a régi énekköltésnek. Egyrészt ez is irodalmi öntudattal jelenik meg, miként a deákos költészet, másrészt azonban éppen énekelhetőségénél, dallamosságánál fogva szélesebb rétegekben terjed el, sőt közeledik a népieshez is: mégis, nem a Faludi Ferenc énekeiben még csak fölcsillanó, majd Pálóczi Horváth Ádám költészetében tudatosodó népiesség teremti meg, hanem — s ezáltal áll szemben Amadeval is, a deákosokkal is — a fölvilágosodásnak Bécsben II. József óta nagyobb erővel érvényesülő hatása. Ez váltja föl a jezsuita-kornak nemcsak egész világnézetét, hanem vele együtt egész művészi, sőt irodalmi jellemét is.

A rokokó-klasszicizmus külföldön nem ilyen váratlanul és nem észrevétlenül lép az ott határozottabban megnyilatkozó barokk költészet helyébe. Az angol és francia irodalomban,

¹ «Amade dalai csak a nótá szárnyán terjedtek». Négyesy, *Kazinczy pályája*. 1931. 30. l.

² Az elégia megzenésítéséről is szól a *Kalauz* előbeszédében. L. még u. o. 6. és 12. l.

³ «Minden nyelv így változott, midőn könyvek nyelvévé vált» — írja Kazinczy. *Pályám emlékezete* (Abafi kiad.) 54. l.

ahonnan a fölvilágosodás eszméi föltartóztathatatlanul áradtak kelet felé, már a század eleje óta meg-megvillant s a negyvenes évektől kezdve már a német anakreonistáknál is föltűnik. Hozzánk is, Bécsen át, de előzmény nélkül, váratlanul jött és alakította át líránkat.

Ha az alábbiakban mégsem anakreoni, hanem rokokó-költészetről beszélünk, annak az az oka, hogy a két megjelölés nem fedi egymást egészen. Egyelőre csak egy, formális különbségre mutatok rá. Az anakreontikusok költészete a rímtől való elfordulás elvével indult; a belőle fejlődött rokokó-dalköltészet — amelynek eszmevilágát a fölvilágosodás már egészen átjárta — formakészletében a népieshez közeledik és nem zárkózik el a rímtől. Költői forradalma Klopstock, Lessing és különösen Goethe költészetén is átviharzott s minálunk már a maga kész, kialakult egészében jelent meg.

Előre kell bocsátanunk, hogy magyar rokokó-élet nem volt: társaséletünk nem telhetett meg a rokokó külső és belső életformáival. Elsősorban is nem volt magyar udvari élet s nem volt magyar városi polgárságunk (ezt is a fölvilágosodás kezdte, jóval később, kialakítani), amely felé az udvarból és a főnemesség köréből a művelődésnek ez az iránya hason. A rokokó-költészet, amely líránkat átformálta s az ú. n. németes verselést, majd a lírának dallamosságát megteremtette, így is az udvar köréből jutott hozzánk, s mert Bécs a maga délnémet rokokó-világát élte, hozzánk is német lángokból csapott át a tüze. Egy bécsi Hofklavier- és Hofkapellmeister, Steffan József Antal volt az, aki gyorsan terjedő dalaival új irányt szabott líránk fejlődésének. Steffan, Maria Antoinette zongoramestere, a német dalköltészetben is új irányt teremtett: német költők dalaihoz fülbemászó, érzékies, de már német zenét szerzett, s *Sammlung deutscher Lieder* c. Kurzböck kiadta gyűjteménye gyújtópontja lett a magyar rokokó-dal kialakulásának is.

Tisztázzuk mindenekelőtt, hogy miben volt ellentéte a rokokó-költészet a barokknak? Azok is, akik, mint Schürr,¹ a francia rokokóban a précieux-költészet újraéledését, újjáébredt barokk művészetet láttak, hozzáteszik, hogy meglátszik rajta a klasszicizmus fegyelmezöttsége és rendszeretete: kifinomította az észszerűség, és elérzelmesítette a humanizmusa — burkoltan, bár nem mondják ki, ők is elismerik a fölvilágosodás hatását. Valójában a rokokóban semmi más nem maradt meg a barokk költészetből, mint helyenkint a pásztori keret és a sok klasszikus személynév. Ezt a külsőséget azonban egészen más lélek, a keretet más levegő, más életforma és más világnézet

¹ *Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur.* 1928. 39. l.

tölti be. Az életnek ez az új szemlélete különíti el nálunk is a kezdődő műdalok egész világát az énekeskönyveinkben ránk maradt, élő nótaköltészettől, még Amade László egész lírájától is. E változás megértéséhez még annak tudatában is szembe kell állítanunk az egymásra következő két világot, hogy nálunk mindegyik jórészt öntudatlanul alakult és nem minden tipikus vonásával jegecesedett ki.

Az előző kor művészetét, a barokk szellem megnyilatkozásául, a monumentális jellemzi: nagyvonalúság, nagyszerű pompa, heroizmus. Az irodalomban az eposz vagy a tragédia az uralkodó műfaj, s a cselekvény majdnem emberfölötti hősök küzdelme transcendentális elemek közreműködésével. A görög Olympos istenei irányítóan szólnak az emberi eseményekbe, amelyeknek éppen ez adja nagyszerűségét; magasztosságát pedig fokozza a krisztusi hit, amely egy Andrea del Sarto *Disputa*-ját vagy a *Zrinyiást* egyformán érzékitve hatja át. Ezt a heroizmust a fölvilágosodás deista vagy éppen ateista fölfogása teljesen megsemmisítette. «Versagt bleibt alles Grösse, mondja Ermatinger, alles die rationale Ordnung Übersteigende.¹ Zu ganz grosser Dichtung erweist sich die optimistische Vernünftigkeit des Rokoko als unfähig.»² Zeus vagy Poseidon helyét, az olasz «gran maniera»³ eltűntével, a még mindig élő görög mítoszból a gráciák foglalják el — «Grazie: das ist das Lieblingswort».⁴ Az imént még csak díszítő elemek, legföljebb a pompa hatásának fokozására, most mint a kellem és báj megtestesítői⁵ a középpontba kerülnek, és társaságukban csak Bacchus vagy Venus marad itt a fiával; de ők sem hatalmas mozgalmak irányítói, homerosi cselekvő erők, hanem a fölvilágosult emberek kedves játszótársai, akikkel incselkedni, pajkoskodni, enyelegni lehet — sőt kell is. A monumentalitást kised emberi báj váltja föl, amely a miniatura felé hajlik, s ez a báj maga is észszerű rendből és harmóniából fakad.⁶

Ennél is mélyebb a szakadék az élet új szemléletében. A jezsuita korban a földi élvezeteknek a renaissance óta uralkodó kultuszát mély vallásosság ellensúlyozza. Nálunk éppen Amade László éli le jellemző példáját e viharos szélsőségek élményeinek. Költészete, amelyben tobzódó erotika visszhangzik⁷ és

¹ *Barock und Rokoko in der deutschen Dichtung*. 1928. 173. l.

² U. ott, 163. l.

³ Werner Weisbach, *Der Barock als Kunst der Gegenreformation*. 1921. 76. l.

⁴ R. M. Meyer, *Die deutsche Literatur bis zum Beginn des XIX. Jahrhunderts*. 1916. 371. l.

⁵ I. F. Schneider, *Zwischen Barock und Klassizismus*. 1924. 219. l.

⁶ Ermatinger id. m. 173. l.

⁷ «Amade, mint az erotikus líra képviselője, nevezetes irodalmi jelenség. Némely istenes éneke sokkal egyénibb vonatkozású, mint korának vallásos költeményei». Négyesy László, *Báró Amade László versei*. 1892. 33. és 38. l.

lelki gyötrelmek sugallotta, vagy jezsuiták belé nevelte erős hit: hű képe életének. A teológusokat az akarat és a lelkiismeret szabadságának kérdései hajszálíg menő vizsgálódásokra készítetik. Az Istentől való félelem és a tomboló szenvedélyek komor problémák súlyával nehezednek az emberekre. A fölvilágosodás a józan észszerűség hirdetésével mind ennek gondját elvetette. Humanizmusra, a szó szoros értelmében emberi mozzanatok szemléletére törekvő világnézete kiküszöböli a problémákat, merő tagadással lerázza a vélt béklyókat — derűs, optimista, világos és egyszerű életbölcseletének főalkateleme az *életöröm*.

... Will in goldenen Saiten

Die Freude singen, die rund um mich her aus der glücklichen Flur lacht¹

énekli Ew. Chr. v. Kleist: s az életörömnek valóban legrokon-szenvesebb megnyilatkozása a természet szeretetének az a tudatos és közvetlen érzése, amelyet a németek «Landlust»-nak neveznek. A falusi élet szerezte megelégedésnek idilli, de egyben Rousseau-i dicsérete ez, gyönyörködés az erdő-mező duzzadó életében.² Szinte megmámorosodnak a természet szépségeitől, de ezt céltudatosan, sőt keresetten teszik. S épilyen céltudatosan élvezett életörömnek jelenik meg költészetükben a bor és a szerelem is, mint keresett, de egyedülvaló téma, ezer változatban. «Der ewige Amor, die ewigen Rosen, der ewige Wein — mondja Scherer is³ — es war ein enges Gebiet; aber das unermüdliche Spiel mit den gleichen Motiven machte erfinderisch im kleinen». Mindig az életörömet hirdetik. Ramler már 1757-ben azt tanítja Uzról: «Uz singt von Freude, Scherz und Vergnügen.»⁴ Uz egész értekezést ír *Versuch über die Kunst stets fröhlich zu sein* címmel, és Meyer⁵ azt tanítja róla, hogy «er will positiv zur Freude erziehen.» Gleim céltudatosan a tréfás, játékos elemek, a mulattató mozzanatok kidomborításával törekszik népszerűsége.⁶ Blumauer egyik versének címe pedig, *Aufmunterung zur Lieb und Lebensfreude*, szinte jellegéje az egész rokokó-költészetnek. A nagyszabású kompozíciót az elgondolásban ötletesség, a téma egyformaságában finom leleményesség, a komoly és nagyszerű, sokszor izgalmas hangulatot könnyelmű vidámság, józanul élvezett életöröm váltja föl. Már ebben a derűs, optimista fölfogásában, az életöröm

¹ *Der Frühling* bevezető soraiban.

² Hermann Hettner, *Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts*, III. k. 2. r. 101. l.

³ Scherer, *Geschichte der deutschen Literatur*. 1910. ¹² 419. l.

⁴ Batteux-átdolgozásában, 1757. III. k. 65. l.

⁵ Id. m. 206. l.

⁶ Hettner id. m. III. k. 2. r. 94. l.

hirdetésében is találkozott a rokokó a népdallal,¹ amelytől a barokk líra eléggé távol áll.

Egy harmadik mozzanat, amelyben a jezsuita és a fölvilágosodott kor lírája egymással ellentétes, maga az érzelem, mely belőle szól. Régi énekköltészetünkben — Balassától Amadeig — a renaissance-tól örökölt konvenció formáin és az (úgy látszik, többnyire olaszos) dallam megkötöttségén is átcsap az őszinteség és a szenvedély szubjektív ereje. Férfias vágyódás az imádottnak érzéki leírásával, a hűtlenért való őszinte kesergés néha kissé kacér vagy elfojtott lemondással váltakozik benne, kemény szemrehányás a haragos indulattal, dicsőítés a megvetéssel. A rokokó szerelmi lírájából hiányzik ez az erős szubjektivizmus, a férfias indulat, az érzelem igazsága és mélysége. A nő bájossága az emberi gyönyörűségek forrása, a nő az életet derüssé, széppé teszi — de a hűtlenség, a szakítás csak seb nélkül való változatosságot jelent, az életnek új örömeit: az érzelem játékossá, vagy épen játékká kicsinyült; a szerelem is észszerű boldogság, s a nő egyenrangú játszótárs egy csak örömet termő életben. A rokokó szerelmi dal pedig képpé objektiválódik: a költő meglesi a kedvest, mikor sétál, mikor alszik, mikor fürdik, öltözködik, vagy akár mással csókolódzik,² a kedvessel évődik, verseng, játszik — «Gleim schwärmt von zärtlichen Blondinen und willigen Brünetten, schläft, und träumt von Mädchen, spielt mit Mädchen»³ — s a kedves is a költőhöz hasonlóan ötletes, sziporkázó szellemű, de bizonyos mértékig józan szerelmes.

Formai szempontból is nagy a különbség a fejlődés és átalakulás két állomása között, s itt elsősorban a dallam és a szöveg viszonyára gondolok. A régi énekköltészet a művelt Európában mindenütt — valószínűleg nálunk is — olaszos dalamokra támaszkodott, s többnyire ehhez készültek a szövegek. Megint csak Balassától Amade Lászlóig igen sok énekünk születik ismert «nótára», kész dallamra. Eckhardt szerint is⁴ «Balassa korában nálunk még majdnem minden verset nótára irtak», s ez a magyarázata annak is, hogy «Amade dalai a mai kor szigorú követelményeinek is megfelelnek».⁵ Maga Regnart is eleinte egyszerűen lefordítja az olasz dalszövegeket, később eredeti német szövegeket ír a dallamhoz. S van még egy sajátossága ennek az énekköltésnek: többnyire társaséneknek készült nóta, és ebben is, miként érzelmvilágában,

¹ Böckel is «der Optimismus der Volksdichtung»-ról beszél. *Psychologie der Volksdichtung*, 1913.² 197. l.

² Schneider, id. m. 206. l.

³ U. o. 209. l.

⁴ Balassa Bálint irodalmi mintái. IK. 1913. 429. l.

⁵ Szinnyei József, *Irod. tört. 1711–1772.*, 1875.

férfias jellemű. Jó része épenséggel fehér asztalhoz vagy táncdálnak készült:

Hegedűnek hangja lakodalom házhoz,
Sip szónak az szava jó az ser-kocsmához...

énekli Rimay János¹ — s hadd idézem hozzá a Sándor-kódex ismert sorait: «Mit mivelnek az szentők menyországban?... Ezt mondják az doctorok, hogy ott tánc is lészön. Vedd eszüdben ezt is, minémű hangosság lészön az táncolásnak idején. Lészön ott hegedűs, lantos, dobos, cimbalmos. . . . Tudod jól, hogy énököt is mondnak az táncban. Ezt mondják az szent doctorok, hogy az szentöknek inökmondások imez hárommal lészön: tenorral, discanttal, contratenorral.»² Nem sok idő választja el a Sándor-kódexet Balassától és Rimaytól, és annál könnyebb a hegedű- és sípszó mellé az énekszót, a nótát elképzelnünk, mert Balassa is, Rimay is írtak dallamhoz táncdalt; Amaderól pedig már Toldy Ferenc bizonyítja, hogy egy «dalait magában foglaló kézirathoz kötött levélből kitetszik, miképen sok e dalok közül ebéd mellett is iratott».³ Nincs miért kétségbavonnunk, hogy régi énekeink jórésze fehér asztal mellé vagy tánchoz való nóta, ennél fogva társasének volt.

A rokokó műdal eredete épen fordítottja ennek. Német dalszerzők a jelesebb, vagy legalább is népszerűbb költők dalait mint adott szöveget zenésítik meg, előbb, Ramler gyűjteménye óta,⁴ franciás, vagy azon át is olaszos, később, Steffan és Haydn dalaiban, már német zenével — ebből alakul ki a modern műdal. A megzenésített dal pedig a XVIII. század egyre jobban terjedő hangszeréhez, a zongorához készül. S ebből két dolog következik. Az egyik, hogy a spinét, a klavir mellett többnyire leány vagy asszony ül, a régi énekköltés férfiasságával szemben ez a játékos műdal ebben is nőies, összhangban a rokokónak egészében könnyed nőiességével. Ez mutatja meg e műdalok nagy népszerűségének okát és útvonalát is. A franciáknál a század derekán megindul egy *Bibliothèque à l'usage des dames*; Ramler nyíltan hirdeti⁵ elvét: «allemahl ein Auge auf die Damen haben,» és Jacobi kedvelt *Irise* a nők számára készül: a század második felében, a fölvilágosodás eredményeül lett a nő is olvasóközönség — sőt a szépirodalom számára leginkább. Ezekre gondolva talán nem merész az a föltevés, hogy Révai, Kármán, Kisfaludy Sándor, sőt Széchenyi is a bécsi rokokóból hozta a női olvasóközönség keresésének gondolatát. A másik,

¹ *Munkái*. Radvánszky Béla kiad., 1904., 36. l.

² Nytár, II. 221—226. l.

³ A Figyelmező 1837. évfolyamából idézi Négyesy, id. m. 69. l.

⁴ *Lieder der Deutschen*. 1766.

⁵ Schüddekopf, *Karl Wilh. Ramler bis zu seiner Verbindung mit Lessing*. 1866. 33. l.

hogy arégi társasénekekkel szemben a rokokó-dal inkább női solo — a zongora mellett. Solo, amelyben már a zongorakiséret és a dallam adja meg a régi szótagszámláló, csak a metszethez ragaszkodó énekköltéssel szemben az élesebb, jól kihangsúlyozott, szabatos ritmust, s vele megint a dallamosságot.

Egy másik, szorosabban vett formai különbséget is épen a ritmusnak ilyen, de egyben a soroknak és a versszakoknak változása teremtett meg. A versforma leegyszerűsödésére gondolok. A barokk lírának egyik jellemző vonása a virtuozitás, a soroknak már valósággal mesterként összerakása. Nálunk is megvan énekeskönyveinkben, ismétlődik az iskoladramák karénekeiben, sőt jellemző Amadera is, akinek «dicsekedve találó képeiben» is virtuozitást lát Ralovich Lajos.¹ A rokokó-műdal formája viszont könnyed és egyszerű; ez az egyszerű ritmus a formakeresés korában, akkor alakul ki, mikor a német költők egy csoportja Horatiuson és Catulluson át Anakreonhoz eljut. Míg a franciáknál már a pleiadok is anekreoni motívumokkal élnek, a németeknél csak a hallei anakreontikusoknál domborodik ki élesebben e hatás. Hagedorn egy franca fordításból ismerkedik meg Anakreonnal, Uz és Götz azonban maguk is lefordítják (1746), Gleim pedig már úgy szerepel, mint «ein rosenbekränzter, kussfroher und weinseliger Anakreontiker».² Újításuk azonban, Pyra és Lange úttörése nyomán, eleinte az alexandrinus és az elnyűtt rím ellen való harc volt. A rokokó-műdal mégis náluk és általuk, legalább is kezdésükkel alakult, s horatiusi és anakreoni fordításaikkal egyszerűen kiszorították az egyhangú alexandrinusokat is, virtuóz strófákat és kopott rimeket is. Ha az Anakreon-utánczók dalai és a rokokó-műdal között mégis különbséget teszünk, annak három okát is adom. Az előbbieket, Anakreon követői, a fölvilágosodás hívei: Gleimot, Uzot és Götzöt már Scherer is, szerényen, liberálisoknak nevezi.³ De eleinte náluk még csak maga az anakreoni élvvág és életkedv a fontos, a fölvilágosodás verseikben későbbben éleződik ki. Ennél erősebb eltérés, hogy a rokokó visszatér a rímhez: a zene miatt a rím nem pointírozott ugyan, nem csattanója többé a ritmusnak, de újból megvan. Végül: a horatiusi és anakreoni gondtalan kedvnek még édeskevés köze van a népiességhez. A rokokó-dal ellenben formájában is, egyszerűségében is, zenéjében is sok népies elemet hordoz, s talán ez is oka, hogy a legnagyobbakon, Lessing vagy akár Goethe költészetén is végigrezgett.

A magyar lírában, mint mondtam, a jezsuita-kor barokknak nevezett virtuóz lírája nem jegecesedett ki minden jellemző

¹ Id. Négyesy u. o. 76. .

² Scherer, id. m. 419. l.

³ U. ott.

vonásával, de a rokokó-műdal is váratlanul, már a maga kész külső és belső művészetével, egészében, és viszonyainknál fogva mint a magyar lélektől idegen költészet Bécsből plántálódott át. Vele és onnan jött el, mint Bessenyeiék törekvéseiből a szépprózába, sőt egész gondolkodásunkba a fölvilágosodás — másfél évtizeddel utóbb liránkba is. Nem véletlen, hogy a jezsuiták után éppen a fölvilágosodás felé hajló papjaink hozták el.

Szembeállítottuk a régi, dallamra született énekeket az új, megzenésített, s ezért énekelhető, dallamos műdallal. Négyesy mondja,¹ hogy «Hagedorn, Gleim és Weisse még nem tudták az énekelhető dalt népszerűvé tenni» s utóbb, hogy «Goethe dalai tetőfokán mutatják be a német dalköltést, mint a legköltoőbb és legnémetebb dalok. . . . A dal különösen korszücséglet volt».

A dalok megzenésítése már 1742 óta járta, mikor Hagedorn dalainak megzenésítésére Joh. Val. Görnerrel szövetkezett.² Az énekelhetőség követelménye lassacskán a versek ritmusában dallamosságot teremtett — a mi liránknek ezt a dallamosságát irodalomtörténetírásunk elsöül Verseghynek tulajdonította. Verseghy «nagy hévvel követeli az énekelhetőséget,» írja Császár Elemér,³ annyi melódiát varázsolta a szavakba, hogy önkéntelenül dalolva olvassuk öket.⁴ Négyesynek ugyan elébb az volt a véleménye,⁵ hogy nem Verseghy és nem is Földi, aki saját vallomása szerint 1781 óta írt nyugati versformában, hanem, «Horváth Ádám az, aki a lírában az énekelhetőséget állítja föl követelményül s először tanítja nálunk, hogy a vers szótagjainak a zene gördületéhez kell alkalmazkodniuk». Csakhogy Horváth ezt a magyaros formákra értette és tudta, ezeknek érvényesülését pedig a műköltészetben megelőzte a németes rokokó-dal, amelyet elsöül Révai és utána Verseghy honosítottak meg. Révainak ezt az érdemét már Toldy is emlegette: «örökké felejthetetlen név költészetünk történetében édes dalaival»;⁶ utána Csaplár Benedek hangsúlyozta, hogy «Révai a verselés dallamosabb idomainak tökélyesbitésére nézve megelőzte Földi és Verseghy ilynemű igyekvéseit».⁷ Császár pedig már arra is rámutatott, hogy «egész dalköltészete nem egyéb, mint egy Németországból hozzánk átkerült hullámnak *korai* jelentkezése: az anakreoni költészet visszhangja».⁸ Révai maga is megmondja (egyik alább még

¹ *Kazinczy Ferenc pályája.* 1931. 46—48. l.

² Friedländer, *Das deutsche Lied im XVIII. Jahrh.* 1902. I. k. 1. r. 42. l.

³ *Verseghy Ferenc élete és munkái.* 1903. 75. l.

⁴ U. o. 241. l.

⁵ *A mértékes magyar verselés története.* 1892. 241. l.

⁶ Idézi Császár Elemér, id. m. 211. l.

⁷ *Révai élete.* IV. k. 7. l.

⁸ Id. m. 210. l.

idézendő versében) dalairól: «Magyar Anakreon szóll e' gyengeséggel».

Anakreon hatása irodalmunkra valóban jellemzően osztja két csoportba költőinket. Rájnis példaképen fordít és ír ugyan — összesen három — anakreontikát; de általában a fölvilágosult írók e műfaj művelői. E sort Négyesy szerint a XVIII. század végén Kazinczy, Dayka, Fazekas és Csokonai alkotják, de ha fordítókkal is kiegészítjük, Révai, Földi és Aszalay János is jelentkeznek, élükön pedig gyenge, de teljes Anakreon-fordításával Zechenter Antal áll. (Prága, 1785.)

A németes műdalt nálunk nem pusztán Anakreon követői, hanem az egész német rokokó-dalköltészet átültetése teremtette meg, mégpedig annyira maga a megzenésített dal, hogy Révai is, Verseghy is épen azt akarták, amit Négyesy a kor követelményéül megállapít: «arra kellett törekedni, hogy a magyar műdal versenybíró legyen a németül beszélő magyar társaságokban otthonos szebbnél-szebb dalokkal».¹ Mindketten zongorára írt kóták dalszövegeit fordígtatták vagy dolgozták át, s ez Verseghyre annál inkább áll, mert Major Ervin már kimutatta, hogy a dalokhoz tartozó kóták valóban nem is Verseghyéi.

Ehhez az eredményhez azonban nem Major, hanem egy egykorú följegyzés vezetett el.

Fabchich József írja a *Mi hír Budán? vagy Fancsali feszület* c. kéziratnak maradt, még Révai és Verseghy életében készült munkájában: «Stephan M. Therézia üdejbéli Bécsi Kompozitor néhány Német Énekeket kótára tett. *Versegi* az Kassai Magyar Múzeumnak 188-dik lap. *egyét lefordított*: 'Lyánka! utat szerelmemnek'... Ennek németje most nincs hevenyébe kezemnél, és az Stephán kótáit rézre vésette. *Réva*y ugyan *Stephan kótája után* le fordította Kleistnek Amyntját *in MSto.* némelly rövid cikkelyek mint *lala*² meg nyujtatnak, némelly hosszú, mint *tünt*, meg pördítettnek». Fabchich értesülése hiteles volt: látszik abból, hogy a Magyar Museum kótáján Steffan neve nem szerepel, s abból, hogy Révai verse mindmáig kéziratban maradt, mégis, Fabchich mindkét dologról tud. Révaival együtt Győrött élt, s ha nem voltak is mindig a legjobb viszonyban, olvashatta s nyilván olvasta is magyarul, Révai fordításában, az *Amyntot*, Kleistnek egyik legnépszerűbb, s valóban kedves, finom költeményét. Verseghy, mint mondtuk, mindig is követelte az énekelhetőséget, a szövegnek a zenéhez simulását: «Az olyan versekben, mellyek musika alá valók, nem csak a' tökéletes rythmus, hanem még az is el-kerülhetetlenül szükséges, hogy a versekben levő rhythmusoknak

¹ Négyesy, *Kazinczy pályája*, id. h.

² A *Lalage* névben.

valamennyi nemei a' musikában lévő rythmusoknak valamennyi nemeivel tökéletesen meg egyezzenek».¹ Hogy Verseggy Steffan kótáit ösmerte, arról a Verseggy-irodalom — bár Halmy Gyula² Steffantinak, Baumgartner Alajos pedig³ Steffaninak emlegetik — régóta tudott; a *Laura* kótáján Verseggy maga is megmondja, hogy *Steffantól*.⁴ Mégis, ismétlem, a Fabchich mutatta úton indulva jutottam új eredményekhez.

2.

Mikor Révai Miklós 1777 októberében Gr. Károlyi Antal jóvoltából először Bécsbe kerül, a Theresianum az első környezete: Bécs ünnepelt költője, Michael Denis fogadja jóindulatába. Csak egypár hónap az, amit ekkor «építéstani» tanulmányok végett a császárvárosban tölthet,⁵ de ez a rövid idő is kiforgatta őt eddig alakult valójából; megcsapta «a magyar alföldi kisváros papi konviktusa» után⁶ Közép-Európa fővárosának, a Mária Terézia Bécsének levegője. Már ekkor könyvtárt lát, amelynek ez időben nincs párja, fölébred érdeklődése a régiségek iránt, kezébe kerül Sajnovits munkájában a Halotti Beszéd — és kezébe kerülnek Sonnenfelsnek, a bécsi fölvilágosodás egyik vezérének munkái, amelyeket, úgy látszik, Nagyváradra is magával vitt, mert ott fordítja le belőlük az *Aldozatot*. Nehéz lett neki utána újból a rend keretében, újból kisvárosban élnie s 1780-ban már nagyon el van keseredve:⁷ bár Nagyváradra, az akadémiára kinevezték tanárnak, lemond és 1781 elején újból Bécsbe megy. A nyugdíját akarja sürgetni. Mikor pedig nem kapja meg, Pálffy grófhoz szegődik nevelőnek. A Viczayaknál Loóson és Hédervárt töltött időt⁸ nem számítva, ezúttal — szűkös viszonyok között — 1783 elejéig két esztendőt töltött Bécsben — ekkor formálódott ki dalköltészete.

Átalakulásában nem annyira Bessenyeieék fölvilágosító törekvéseinek lehetett részük, mint inkább a főúri magyar nevelők körének. Ott élt Paintner Mihály, Cornides Dániel, Horányi Elek; utóbb, mikor 1796-ban újból Bécsbe kerül, ott találja Péteri Takáts Józsefet és Görög Demetert, aki neki is,

¹ Rövid értekezések a musikáról. 1791. XIV. 1.

² Halmy Gyula: *Versegi Ferenc élete és munkái*. 1891. 65. 1.

³ Császár Verseggy-életrajzában, 257. 1.

⁴ A kassai Magyar Museum, II. 482. I. V. ö. még *Rövid értekezés a' musikáról*, VI. Énekekkel. Béts, 1791. Az énekek kótákkal különnyomatban is kaphatók voltak. MM. id. h.

⁵ 1778 elején már Nagykárolyból ír Molnár Jánosnak. Csaplár id. m. I. k. 327. 1.

⁶ Bánóczy, *Révai élete*. 55. 1.

⁷ «Még most is alig épülhetek ki keseredettségemből» — írja nov. 27-én Károlyi Antalnak. Csaplár, I. k. 356. 1.

⁸ 1782. április derekától augusztusig.

mint Kisfaludy Sándornak, «igen kedves barátja»¹ s az *Amaltheát* és a *Szerelem nyájaskodását* ki is akarta adni.² Sopronba is azért kívánczik, hogy Bécs közelében legyen: nem csoda, hogy vonzotta ez a baráti kör. A Theresianumban Hebeler Jakab, a vicerector nagyon kezére jár tudományos törekvéseiben, s költészetének új irányához példája lehetett maga Denis, aki — Molnár Jánossal ellentétben — nagyrabecsüli a német anakreontikusok költészetét. Geblerhez, a magyar játékszín történetében is szereplő drámaíró-alkancellárhoz írt versében, *De hodiernis Germaniae poetis*,³ épen azokat ünnepli, akik a rokokó-dalköltészetnek megteremtői lettek. Gleimet anakreoni versekre biztatja:

Sume lyram! Cytherea Senem rediisse putabit,

Cui rosa, ver et amor, vinaque carmen erant.

Kleistnek, a *Tavaszköltőjének*, a tavasz virágait szánja:

. . redeunt dum tempora verna, quotannis

Cantori Veris munera verna date!

Weisset «suavissime»-nek szólítja meg, Ramlert pedig épen égig emeli:

Ramlerum . . . pernicibus alis

Fama mori prohibens sidera ad alta vehit.

A Bécsbe került magyar íróknak az a csoportja is, amelyről szóltunk, konzervatív volt ugyan, utóbb is távol maradt, sőt szemben állt Szacs vay Sándor szélsőségeivel, de a fölvilágosodás eszméitől nem volt úgy elbástyázva, mint nevelésüknél fogva a magyar exjezsuiták mind. Révai maga is hajlott egy kevésbé a fölvilágosodás felé. Egyéniségében is volt valami forradalmi szellem, és piarista nevelése is rokonszenvesse tehette néki az új eszméket: Eckhardt szerint⁴ a piarista rend is «nem csekély mértékben járult a felvilágosodás magyarországi terjeszkedéséhez,» Szekfü szerint meg a fölvilágosodásnak egyik útja nyugat felől épen «a hazai piarista iskolákon keresztül vonult».⁵ Révai a bécsi papság körében a jozefinizmussal is találkozhatott. Még Csaplár szerint is⁶ «a magyar clerus rosztalta némely szabadoskodó papok, de főleg némely szerzetesek fegyelmetlenkedését s a josephinistikus irány felé hajlongását, minek Révai is adta némely tanúságait». Sonnenfelsen kívül Blumauer, a könyvkereskedővé lett szabadkőműves-költő is divatban van, és Révaira «Bécsben a Blumauer-féle szellem salakjából is tapadt holmi mosdatlanság».⁷ A *Magyar Amalthea*

¹ Csaplár id. m. IV. k. 143. l.

² U. o. III. k. 162. l.

³ *Carmina quaedam*. Vindobonae, 1794. 159. l. A verset legkésőbbben a nyolevanes évek első felében írhatta, mert Gebler 1786-ban meghalt.

⁴ A francia forradalom eszméi Magyarországon. 1924. 165. l.

⁵ Hóman-Szekfü, *Magyar történet*. VI. 331. l.

⁶ Id. m. IV. k. 198. l.

⁷ U. o. III. k. 399. l.

kézirat-anyagában van egy Voltaire-fordítása: *A' jó íz' temploma*,¹ énekeinek forrásai között is emlegeti Voltaire-t² és Paintnernek maga írja, hogy «tudna biz ő Voltaire szellemében is írni».³ Nem hirdette, mint Bessenyeiék, a fölvilágosodást, de önkéntelenül is benne élt légkörében.

A Pálffyéknál nevelősködéssel töltött hónapokban ismerhette meg Steffan gyorsan népszerűekké vált kótáit. Az először két kötetre tervezett, utóbb négy kötetté bővült dalgyűjtemény 1778., 1779., 1780. ill. 1782-ben jelent meg, az első a következő címmel: *Sammlung Deutscher Lieder für das Klavier*. Von Herrn Joseph Anton Steffan, k. k. Hofklaviermeister. Erste Abtheilung. Wien, bey Joseph Edlen von Kurzböck. (A négy kötetből csupán a harmadik való más zenészerzőktől, Karl Friberth és Leopold Hofmann udvari karmesterektől.) Dalai mindenütt általános tetszést arattak. A gyűjteménynek több jelessége volt. Az egyik, amit a kiadó ismételtelen emleget is,⁴ hogy a legjobb és legdivatosabb német költők dalait hozta zongorára; a másik, hogy a zene pompásan illeszkedett a versekhez,⁵ de leginkább azzal tűnt ki, hogy Steffan szerzeményeivel Bécsben először szólalt meg a színes, érzékiesen meleg, rendkívül dallamos német zene.⁶ «Diejenigen — írja előszavában Kurzböck — die unter dem Schwalbe wälscher und französischer Gesänge, die man in allen Häusern, in den meisten wenigstens, auf jedem Klaviere findet, oft vergebens ein deutsches Lied suchen, empfangen hier eine Sammlung deutscher Lieder». Steffannak, az udvari zongoramesternek, ezek a kétségtelen érdemei és nagy népszerűsége valószínűvé teszik, hogy kótái a nagyon zenekedvelő magyar főúri körökben, így Pálffyéknál is megvoltak: ott találkozhatott velük Révai is. Denis lelkesedése, a fölvilágosodásnak a nevelőket is megcsapó áramlata és Steffan kótái azok a szálak, amelyek őt a rokokó-dalköltészethez elvezették.

Maga a rokokó-klasszicizmus mindavvala vonásával, amelyet megrajzoltam, de egész frazeológiájával is megvan nála. Előbb csak az anakreoni versek felé hajlik. «Non sum veritus versus Anacreonticos scribere», írja.⁷ Horatius carmenjei és Catullus pajkos dalai forrásai a német költőknek Pyra és Lange óta, de az övéi

¹ M. Nemz. Múzeum kéziratára, Quart. Hung. 1310.

² Csaplár, i. m. IV. k. 117. l.

³ U. o. I. k. 277. l.

⁴ «Lieder, aus den Werken der besten deutschen Dichter gewählt». I. r. előszava. 1778. «Die Poesien sind aus den berühmtesten heutigen Dichtern, wie man hoffet, gut, und wenigstens nach dem Geschmacke verschiedener Kenner gewählt worden». III. r. előszó, 1780.

⁵ «Die Musik ist auf die Worte sehr passend». U. o.

⁶ Friedländer id. m. u. o., LIV. l.

⁷ Csaplár, id. m. IV. k. 196. l.

is. Már az *Elegyes versekben* azt hirdeti,¹ hogy «valahol volt valami a' kényesebb izlésből az *Öröm' Énekeseinél*, le metszettem 's kertembe gyűjtöttem édesebb ízű oltoványnak». De itt még csak mutatóban jelennek meg, utóbb egy külön kötetet fog belőlük adni: «Ezek mind az *Örömnnek lesznek Enekei, a' Szerelemnek Enyelgései . . . mint a' régi Görögök írtak hajdan 's a' Rómaiak, mint most írnak utánok a' Frantziák, 's a' Németek*». A *Szerelem nyájaskodására* céloz, arra a két (majd három) kötetre, amelyek nem készültek ugyan el egészen, de magukban foglalták Anakreon-fordításait és egész dalköltészetét. 1792-ben kellett volna (Győrött, Streibignél) megjelenniük;² Görög Demetertől várhatta a költséget hozzá. De mert készen sem voltak s talán óvatosságból is, viszonyai fordultával nem láttak napvilágot a kötetek, amelyek — a *Himfyt* is megelőzve — az első nyomtatásban is megjelenő szerelmi verskötetek lettek volna. Szerelmes dalokról — *énekelhető* párossarkú verseiről beszél,³ s ez énekeket, miként a német s a francia rokokó, a nőknek, «a' magyar szépeknek» szánta. Egy kissé — mint a németek — hajlott a népies felé is.⁴ Érdekes, hogy a magyar hangsúlyos ritmust trocheusi verssel már Faludi verseiben is összecseréli. «A' Magyar nótákbann, — mondja⁵ — igen felesen tapasztaltam az eső újakat is, trocheos. Ilyen újú versekből is lehet . . . kellemetes Vers köteteket elegyíteni. Az e' félekből én leg inkább szerettem meg az olyan Verskötetet, melynek első verse egész négy újú, a' második pedig negyed fél újú, a' millyennel él főképen Faludi. Igyekeztem is kivált páros sarkú Énekeimet leg alább tetszőképen illyenekké tenni, a' melyek már készen voltak. 'S így már *énekelhetőbbek az eső újú versnek nótájára*». Hogy a németes verselés felé öntudatosan hajlott, azt bizonyítsa még egy idézet *A Vers Szerzés két különböző Módjáról* 1781-ben írt értekezéséből: «A németek . . . még a *páros véghangzásokban* is nem tsak egyedül a hangoknak számokra vigyáznak; hanem, észre vévén azt a szép hangzást, melyet okoz a rövid és hosszas hangváltozás, ezt az ékességet is igyekeznek megszerezni verseiknek».⁶ A népies dalok iránt is volt érzéke, s ebben a versformában s az énekelhetőségben is egyformán találkozott a rokokó-dalköltészettel.

Szerelmi enyelgések költőjének tudta magát. «Úgy sugja valami nekem is — írja Sándor Istvánnak⁷ — hogy inkább

¹ *Elegyes versek*. 1787. 118. l.

² M. Nemz. Múzeum. 431. 432. Oct. Hung. A címlapot is megírta.

³ Csaplár, id. m. III. k. 415—421. l.

⁴ U. o. II. k. 400. l.

⁵ Nemz. Múz. id. kézirat előszava.

⁶ U. o. III. k. 30. l.

⁷ Csaplár, id. m. III. k. 82. l.

vagyok én a' Természettől is ilyenekre elkészítve, mint egyebekre. Jobban is viselhetném a' *nyájasság papságát*, mint más harsogóbb titkoknak magyarázását a költés szentségiben». Sírjára is ezt szeretné iratni:¹

Nyugszol már sirbann, te szerelmes Énekes! úgymond

A' hír tört szókkal, nagy zokogása miatt.

A' szerető ifjak, sírnak keseregve leánykák,

Mert irtál nekik is *nyájas örömré való*.

— — — — —
 Ám te vagy az, kire víg artzával Múzsza mosolygott:

Hogy kegyesebb jel alatt szült vala boldog anyád

Az nem téj lehetett, mit szoptál; tégedet inkább

Isteni édes ital nyájas erőre nevelt.

Mint szóllasz! maga a' *szerelmem nyájaskodik akkor*,

Es maga a' jó kedv, 's a' pítziny édes öröm:

A' mikor ártatlan tűzben kegyesséddel enyelgesz

Es mindent szerető gerjedelemre hevítasz.

Ha így érezte, s az első volt, aki efféle szerelmes verseket a nevével, gyűjteményben ki akart nyomtatni — készen volt rá pap létére is — azért merte, mert Bécsben ezt így látta, s mert igazában ezek nem voltak szenvedély teremtetten, szubjektív versek — mint egykor Balassa, vagy Amade lírai versei — játékok voltak, enyelgések. Weisse szükségesnek tartja maga is hangoztatni (*An die Muse*):²

Das wenigste hab' ich gefühlet:

Das meiste sang ich bloss aus Scherz.

S míg Rájnis «lírájának van (a deákosok között) a legtöbb érzelmi alapja»,³ Révai verseiről Császár is hirdeti:⁴ «Az érzés nem a költőé. Ő nem volt soha szerelmes, Lucája még kezeletben sem volt, s azok a kedveskedő szólamok, melyeket ő írt, pusztán idegen költők visszhangjai». Később, 1798-ban Révai maga is így ír *Bárá Ortzi József úrnak* c., kéziratban maradt költeményében:⁵

Rosz Papság' hibáit hagyod az Istenre,

Azt tartod jó hittel, ő vigyáz mindenre.

A' többin mosolyogj, *tsak kényes hívságnak*

Játéka volt mindez, nem a vásottságnak.

Magyar Anakreon szolt e' gyengeséggel,

Próbáltam, megtelven Görög édességgel.

Sok komor ábrázat majd tsak meg nem ette,

Olly mérgesen rágták nevemet érette:

De a' tsinosb világ ilyen apróságra

Úgy néz, mint ártatlan, nyájas mulatságra.

¹ Kiadatlan verse, M. Nemz. Múz. id. kézirat, II. k. *Egy jelesebb énekesnek haláláról miként lehetne írni.*

² *Kleine Lyrische Gedichte.* 1778. I. k. 15. l.

³ Császár, *A deákos iskola.* IK. 1904. 152. l.

⁴ U. az, *Deákos költők.* 1914. 210. l.

⁵ M. Nemz. Múzeum id. kézirat, 432. Oct. Hung.

Az öröm költészete, énekelhető, rimes dalokban, elsősorban a nőknek szánva, nyájas mulatságok, szerelmi enyelgés: az egész kifejezőkészlet csakúgy, mint a költői irány, egy volt az anekreontikonokból fejlődött német rokokó-dalköltészet világával. Az első rokokó-költővel — épen Weissevel, akinek Versegghy költészetében is a legnagyobb szerep jut — már 1779-ben, Sonnenfels-fordításában összetalálkozik.¹ Ez a fordítás azonban, csak öntudatlanul kapcsolja Weissehez, s egyetlen nevezetessége, hogy ez az első magyar Weisse-fordítás, és nem Versegghy, mint Major Ervin mondja.² Igazában, mint mondtam, Fabchich József bizonyossága szerint Révait Steffan gyűjteménye vezette el az énekelhető új német műdalhoz. Onnan fordította Chr. Ew. Kleist *Amynthját* és Joh. P. Uz *Ein Traum* c. költeményét: Mindkettő a kor legnépszerűbb énekei közül való, igazi rokokó-dal.³ E gyűjteményben találta Chr. F. Weisse *Preis der Lieder* c. dalát, egyik legsikerültebb versének (*Kupidó éneket kér a költőtől*)⁴ forrását. A *Lutza' szépsége* c. verséhez⁵ Uz közkedvelt dala, a *Die Geliebte*⁶ ugyancsak a *Sammlung deutscher Lieder*-ben adta a példát⁷ és az ötletet — s olyként, hogy a költeményt önálló keretben Hagedorn egy verséből (*Die Wunder der Lieder*) pótolta meg.

A rokokó e legjellemzetesebb német költőihöz — közéjük soroznám még a bécsi Blumauert is⁸ — ugyancsak német közvetítéssel a francia Fontenelle is sorakozik, (Gleim is ugyanazt a versét dolgozta át) és *A' meg hűlt szeretetnek* (már inkább barokk) strófái szintén német úton Metastasio *La libertà* c. canzonettájából valók.

Mindez teljessé és adatszerűen bizonyossá teszi fejtegetéseim eredményét, hogy Révai Bécsben megismerte a német rokokó-dalköltészetet s elsőnek ültette át a magyarba. Dalairól már Császár Elemér megfigyelte, hogy azokban «volt valami újszerű: elsősorban csapongó jókedvük, könnyed pajzánságuk, kedves léhaságuk. Majd mind szerelmi vágyódás és kötődés. Egy részük nem is tiszta lírai költemény, hanem némi cselekvényt olvasztva magába, közeledik az elbeszélő költészethez».⁹

¹ Sonnenfels ugyanis *Das Opfer* c., Mária Terézia születésnapjára írt kis pásztorjátékát egy himnusszal fejezi be, amelyhez azonban ezt a megjegyzést fűzi (*Sonnenfels' Werke*, 1786. IX. 141. l.): «Mein verehrens-würdiger Freund, Hr. Weisse in Leipzig hat die vorangehende Hymne in Verse zu setzen die Gewogenheit gehabt, die ich hier beirücke». Révai is evvel a költeménnyel fejezi be a fordítást.

² IK. 1925. 260. l.

³ Kéziratban, M. Nemz. Múzeum, 432. Oct. Hung.

⁴ *Elegyes versek*, 1787. 132. l.

⁵ U. o. 128. l.

⁶ *Sämmtl. poet Werke*, 1776. I. k. 19. l.

⁷ SdL. III. Abth. 3. Lied és Uz, Gedichte, I. k. 63. l.

⁸ *A' jámbor falusi leány. Elegyes versek*, 164. l.

⁹ *Deákös költők*, 1914. 208—210. l.

Íme: még arra is rámutat, ami a rokokó-dalnak éles különbsége a barokk lírával szemben — amit fent objektív lírának neveztem. Kutatásaim élesebbé próbálták tenni, pontosabban igyekeznek megállapítani dalköltészetének keletkezését, irányát és jelentőségét.

Révait, aki maga is hajlik a fölvilágosodás eszméihez, az új szellemi áramlat, miként utána Verseghyt is, elkülöníti a mértékes magyar verselés jezsuita művelőitől. Tudja, hogy ezeknek a könnyed, kecses, objektív témájú, zongorához írt daloknak leginkább a nők a hívei. Nekik fordítgatja az első énekelhető magyar műdalokat. Forrásai — Hagedorn, Uz, Götz, Kleist, Weisse — a német rokokó-klasszicizmusnak éppen a legjellemzőbb művészei. De Révai továbbmegy és verstani tanulmányai során megösmerekedik a francia esztétikusokkal is, Charles Batteux *Les beaux arts*-jával, Charles Rollin *Traité de la manière-jével* és Fontenelle *Réflexions sur poetique-jával*; ezek bizonyára annál közelebb vitték őt a francia költészethez is, mert német forrásainak jórésze is abból táplálkozik. Láttuk, hogy Voltaire-től sem idegenkedett. S pap létére bátran ültetgeti át ezt a dalköltészetet, mert a Balassától Amadeig egyformán szenvedélyes, őszinte, szubjektív lírával szemben e dalokhoz *énjének* semmi köze — igazi rokokó-játék neki is az egész.

Mikor, említettük, a verselés félreértésével, az ősi nyolcast a négyes trocheusokkal azonosítja, s Faludi példáját követve, a népies formára tér, ebben is találkozik az énekelt német rokokó-dal Steffan meghonosította ritmusával. A kóta magyarázza dalamosságát is, amely szinte muzsikál a *Haláltól nem rettegő nagy lélek* c. költeményében. (*Elegyes versek*, 151. l.) A halál

Értem úgy jó csendesen,
Mint a túlsó nagy világon
Vélünk kényült édesen

Elmulató társaságon
Megörült hív felesem,
Ut mutató kedvesem.

Ennek és még néhány szép dalának forrása még nem került elő. De nyilvánvaló, hogy ezek is a zongora mellé énekelt divatos német dalköltészethez vezetnek.

A divatos dalok átültetése tette, hogy már kora is mint nagy költőt ünnepelte. Kísérletei helyenkint még kissé érdesek, nyერsek. Úttörő érdeme mégis kétségtelen. A rokokó-líra műfaját ő hozta elsőül hozzánk, s a kor egész frazeológiája visszhangzik nála. Az énekelt műdalt népszerűvé azonban nem az ő, hanem Verseghy Ferenc magyáritásai tették.

Verseghy már novicius korában (1779) hárfázott s csakhamar zongorázik is;¹ őt valóban a kóták viszik a dalköltészethez — a nyolcvanas évek második felében neki is kezébe

¹ Császár, *Verseghy Ferenc élete és művei*. 1903. 21. l.

kerülnek a *Sammlung deutscher Lieder* mindenfelé népszerű füzetei. Fabchichnak már idézett kéziratából tudjuk, hogy első kísérlete, a Magyar Museumban (I. k. 188. l.) kótával együtt megjelent *Thirzis és Kloé*, Steffan dallamára és szövegéből készült.¹ Fabchich e fordítást arra említi példának, hogy a szöveg és a dallam ritmusa — mint a magyarban akkoriban gyakran — nem egyezik tökéletesen. Ezt Verseghy maga is tudja: «E' regula ellen hibáztam én is amaz énekemben: *Thirzis és Kloé*, mellynek csupa trochéusokból kellene állani». A zongorakiséret zenéje tehát öntudatos szabatosságot követelt a verselésben, mégpedig a mértékes verselés ritmusában. Evvel szemben a rím már nem volt fontos. S ha az imént Révai is élvezettel forgatja Ant. de Pluche munkáját, *Adieu à la Rime*,² Verseghy is hangsúlyozza a Magyar Museumban, hogy «a' sorok' végezeteinek egygyenlősége nem kívántatik meg az énekben olly szorossan, mint más valamely versben. Az éneklés és muzsika ki-pótollja annak nemlétét». A rímnek ezért az elhanyagolásaért — az egész rokokó-költészetnek a franciáktól terjedő, de a németeknél is sokat hangoztatott jelenségéért³ — kárpótolja költészetünket a szabatos verselés fejlődése, a zenéhez alkalmazkodó pontos ritmus és szigorú metszet, s vele együtt a versek dallamossága; az ú. n. németes verselés megteremtése.

Verseghy (egy-két kivétellel) anakreoni verset nem írt. Vele legjobban válik ketté nálunk is az anakreoni verstől a rokokó-dal. Magát a német rokokó-klasszicizmus egész dalköltészetét nálunk Verseghy is avval tette népszerűvé, hogy eleinte úgyszólván *csak* kóták szövegét fordítgatta. Mind az a kézirat-füzet, amelyet Császár az első Verseghy-kéziratnak tud⁴ — Verseghynek első húsz dala⁵ — mind pedig a kassai Magyar Museumban és a *Rövid értekezésekben* megjelent versek, amelyeket Császár megjelenésük évével, 1791-gyel ad, alig egy-két kivétellel *kótaszövegek*.

A hangjegyek nem Verseghy szerzeményei: Major Ervin két becses dolgozatában⁶ kimutatta, hogy Verseghy Steffán és Haydn dalgyűjteményeiből vette őket. Majort azonban természetesen elsősorban a hangjegyek érdekelték, s bár így is sok

¹ Hogy a kóta Steffané, azt megállapította Major Ervin, *Verseghy, mint dal- és zeneszerző*. IK. 1925. 258. l.

² Csaplár B., *Révai Miklós élete*. III. k. 37. l.

³ Már Pyra banálisnak tartja az elcsépeelt rímeket (Schneider, *Die deutsche Litteratur zwischen Barock und Klassicismus*. 1925. 108. l.) s Révai is azt írja (Csaplár, id. m. III. k. 32. l.), hogy a rímektől való elidegenedést vesz észre s ennek oka «unatkozás és utálság».

⁴ *Verseghy összes költeményei*. Bp. 1910. I. k. 335. l. — Alszegehy ezek forrásául jelöli meg a *Lyr. Bl.*-t (id. h.): épen ezek nem onnan valók.

⁵ Császár-Madarász kiadásában 8.—27. sz.

⁶ A fenti jegyzetben (1.) idézetten kívül: *Újabb adatok Verseghy költői zeneszerzői működéséhez*. IK. 1924. 58. l.

Verseghy-dal forrására bukkant, csak azokkal foglalkozott, amelyeket Verseghy kótával együtt közölt. Ennél jóval több az, ami kótából való. Mozart *Zauberflöte*jének dalain és a *Vergiss mein nicht* ismeretlen szerzőjű kompozícióján, továbbá a futtában Majortól is érintett Rafael- és Himmel-szerzeményen kívül, Verseghynek két főforrása a *Sammlung deutscher Lieder*-nek négy és Haydn *Lieder beim Clavier zu singen* c. három füzetének elseje volt.

A *Sammlung deutscher Lieder* kótáiból valók a következő versek:¹ 8. 9. 12—17. 20. 21. 23. 32. 40—42. 46. 57. 76—79. 101. 106. 113. 131. 132. 178. 152. Haydn dalaiból valók: 10. 11. 25. 36. 38. 39. 90. és 138.

A Verseghy-költemények dallamosságának tehát ez a magyarázata. 1791-ig deákos verseken kívül, amelyekkel a mértékes formában otthonos lett, csak kóta-szövegeket fordít. Ezek között elvétve van ugyan néhány, amely a *Lyrische Blumenlese*ben is benne van,² de valamennyi megvan vagy Steffan, vagy Haydn kottáiban, tehát nem fér kétség Verseghy forrásához.

1793-ban jelenik meg németes dalainak második gyűjteménye, a *Mi a' Poézis? és ki az igaz poéta?* c. füzet végén (68—85. l.) *Költeményes enyelgések* címmel. Itt egy meglepő fordulattal találkozunk: a versek jórésze Karl Ramler *Lyrische Blumenlese*jéből való; ezek viszont mind olyan költemények, amelyeknek nem volt kótájuk. S érdekes benne az, hogy ezeknek mind megjelöli forrását, ellenben folytatólag (részben már újból) közölt kótaszövegeket megint nem. A *Magyar Aglájában* (1806) azután kótákat is közöl a dalokhoz. Meg lehet tehát állapítani, hogy 1791-ig és 1806 után jóformán csak éneklésre szánt dalszövegeket, *kóta-szövegeket* fordít, míg 1793—1795. főforrása a *Lyrische Blumenlese*.

A Fabchich József megjegyzéséből elindult vizsgálódásnak ez csak egyik eredménye. Maguk a kóták legtöbbször nem nevezik meg a szöveg szerzőjét, s elhallgatja őket Ramler is, a *Lyrische Blumenlese* szerkesztője:³ alaposabb kutatások, amelyek a források ismeretét kibővítették és a szerzők legtöbbjének nevét is földerítették, vezetnek el a másik eredményhez, hogy Verseghy költészete a már teljes virágában álló német rokokódalköltést, mégpedig legnépszerűbb művelőinek azokat az alkotásait plántálta át hozzánk, amelyek megzenésítve is legjobban elterjedtek. A költők élén Goethe áll, a *Das Veilchen an der*

¹ Császár — Madarász kiad. számozása szerint.

² 10. 11. 11. 20. 36. 38. 42.

³ Ramler ennek az eljárásának naív okául adja, «solchen Kennern, die allein von dem Namen auf die Güte des Werkes schliessen, die Beurtheilungen ein wenig schwerer zu machen». (*Lyr. Blumenlese*, előszó). Az igazi ok az volt, hogy a közölt verseken annyit változtatott, hogy nem merte a szerzők nevét aláírni, mert maguk is alig ismertek volna költeményeikre.

Wiese c. bájos dalával — ez az első Goethe-fordításunk — a legtöbb verssel pedig Ch. F. Weisse szerepel: vele jutott a dallamosság a német költészetben diadalra, miként nálunk Verseghynél, s az ő költeményeit zenésítették meg a XVIII. században legtöbbször. De ott szerepelnek a források névsorában egy-két régibb irányú költőn, Albrecht von Halleron és Marianne Ziegleren túl Hagedorn, Kleist, Gleim, Uz és Götz, Klopstock, Lessing, Bürger és Eschenburg, Koch, Heilmann és más, kisebb jelentőségű nevek is: az egész német rokokó-klasszicizmus. Verseghy Révainál is teljesebben találkozott a fölvilágosodás dalköltészetével.

Hogy ez egyéniségéhez is talált, nem kell hangsúlyoznom. Zenei képzettsége és szabadszellemű gondolkodása szinte elhívták rá, hogy a francia és német fölvilágosodásnak ezt a könnyed, játékos és derűs, de tartalmával a cinikusságig «észszerű» dalvilágát nálunk is népszerűvé tegye. De míg Révai, mondhatni, nyers természetességükben hozta el az első virágokat, Verseghy a németeknél is sokkal szemérmesebb: ha lehet, a vers sikamlós befejezését elsimitja, megváltoztatja, vagy épen morális céllal töldja meg. A papot nem ölte ki belőle a divatos költő.

Forrásainak ismerete — bár még maradt földérintetlen — arra tanít, hogy tanító-költeményein és szatiráin kívül alig ha van egyetlen eredeti verse is,¹ eredeti dala pedig egy sincs. Lírája tisztán képviseli az érzelmes német, zenéhez kapcsolódó dalköltészetet — a német rokokó-költészet egészét. Önállóság nincs ezekben a versekben, öntudatos művészet is a formához való simuláson kívül csak az átdolgozásoknak forrásuktól fokozatosan való távolodásában van. És — az egy *Lillát* kivéve — nincs közöttük az érzelmi lírának egyetlen jelentősebb emléke sem. De jelentős az egész: vele és utána indul meg az énekelhető, formájában finom, németes dalköltészet, amelynek első magvait nálunk Révai hintette el, s amely a negyvenes évekig népszerű maradt. A magyar dalt, a megzenésített, énekelhető műdalt ő teremtette meg. A régi magyar nóta-költészettől eltért ez a dalköltészet, mert a költő művészi, irodalmi alkotásnak tekintette, amelyet sietett kiadni — és eltért abban, hogy míg Amadeig egy-egy dallamra seregével készült a nóta, most a dalhoz készült a zene, amely ilyenformán egyéni volt.²

A magyar rokokó-líra ezt a zenét természetesen készen kapta — Verseghy épen Steffanék és Haydn szerzeményeiben. De ennek is megvolt az üdvös következménye: a ritmusnak a zenéhez való öntudatos alkalmazkodása teremti meg és műveli

¹ Már Bajza is azt írja: «Verseghy, mint közönségesen tudva van, kevés eredetiséggel bírt. Az Aglájában kiadott legtöbb daraboknak origináljaira, kivált a német költők munkáiban, ujjal lehetne mutatni». ÖM. IV. 59.

² Révai és Verseghy forrásainak részletes kimutatását alább külön közöljük.

ki a németes verselést. Ebben a megállapításomban, mely az eddigiekből önként kínálkozott, megerősít Kazinczy híres episztolája *Berzsenyi*hez, bár Rádaynak tulajdonítja az érdemet:

Az ének és a vers ellenkezésben
Állottanak mindeddig. Az rövid
Ütést adott emennek hosszújára
És a midőn ez megszökött, amaz
Balúl hosszúra tátogatta száját.

Hermesnek békebotját Ráday
Nyujtotta el a két versenygő felett;
S ők, mint a kígyók a boton, legott
Szerelmes összeölekezésbe keltek.

Révai és Verseghy után, Kazinczy fiatal lelke a fölvilágosodás szellemét már nemcsak «mámorosan itta magába»,¹ hanem — 1780 óta — kereste annak irodalmi, előbb csak tudományos, utóbb, több bécsi útja óta, költői termékeit is. Munkálkodása, első kísérletei után, a rokokó-klasszicizmus jegyében indul meg, mikor *Gessner Idillium*ival föllép (1788): Gessnerben újabban a költői irány egyik kiteljesedését látják.² Már ekkor az új német dalköltészettel is ösmerős Kazinczy. Elsőül *A' tavasz* c. költeményét sorolnám ide (1787). Formájához — tőle magától tudjuk³ — Höltynek egyik *Frühlingslied*-je volt mintája (*Grüner wird die Au...*), a gondolatot azonban — ismert rokokó-ötlet: a kedves meglesése — Joh. Adolf Schlegel *Iris*-éből vehette:⁴

Büsche, die ihr mich versteckt,
Bis die Gluth der Sonne weichet,
Schweigt! weil Iris sonst entdeckt,
Dass sie Thyr sis hi er beschleiche t.

Oh vajha akkor
Valamely bokor
Mellé rejtőzh etném
S kényemre nézh etném,

Zephyr! flattre hin zu ihr,
Lass mir meinen Wunsch gelingen:
O! wie oft will ich dafür
Deine lose Kunst besingen.

S ha a pajkos szél
Lopva neki kél,
S sebes repületi
Leplét félreveti....

Klopstocknak Kazinczy is lefordítja ugyanazt a két versét, amelyeket Verseghy (*Das Rosenband — Ö és én; Edone — Blidli*); Kleist *Amynt*-ja nála mint *Chloe* jelenik meg. Ide sorolnám Lessing és Bürger *Holnapját*, leginkább azonban *A' gyermek poeta* c. versét, Joh. Nic. Götz *Der dichtende Knabe* c. költeményének⁵ kitünően sikerült átültetését. Ide tartoznak Anakreon-fordításai is, s azok a dalai (*Zellim, Égtem érted*,

¹ Négyesy, *Kazinczy pályája*. 34. l.

² «Aus seiner Welt — írja Ermatinger id. m. 135. l. — ist aller bohrender Zweifel an ihrer Güte geschwunden; alles Leid löst sich hier in Lust, und die Wolken dienen, rosig von der schönen Sonne durchglüht, nur dazu, die Anmut der Abendlandschaft zu erhöhen, in der die Grazien ihre lieblichen Reigen schlingen».

³ Császár, *A német költészet hatása*, 104. l.

⁴ *Lyrische Blumenlese* VI. Buch, Nr. 24.

⁵ U. ott VIII. Buch, Nr. 16.

Hogy az élet...), amelyeket Négyesy említ a németes dalstílus példáiul: «Toldy értesítése szerint ezeket... minden ajk zengte».¹ S mindez 1789—91. körül: Kazinczy e téren is az úttörők közé tartozott.

Melléjük sorakoznak voltaképen mindazok, akik a németes verselés első művelői voltak. Batsányi János egyik legszebb verse, a *Serkentő ének*, a magyar rokokó-költészetnek formailag is legjobb alkotásai közé tartozik; s hadd jegyzem ide egy kiadatlan költeményét, amely szintén csupa dallamosság:²

Klórishoz.

Ha még soká szeretlek-e'
Könnyes szemekkel kérdezed
Természet édes gyermeke!
Bús szívemet mint vérezed —
'S hát vélheted, dicső alak!
Hogy téged én el hagyjalak?

Te töled függ az életem
Ah csak te benned lelhetem
Fel mindenem.
De — meddig? azt nem mondhatom
Lelkem, mivel nem tudhatom,
Mikor talál
Rám a halál.

Egészen benne él a német rokokó alkotásaiban Csépany István, majd Kováts Ferenc. Csak Anakreonból fordítgatott Dayka Gábor, de költészetének alaphangulata éppen ellentéte a rokokó derűs világáénak. Közelebb állnak ehhez a debreceni Anakreon-utánpótlók Földi János és Fazekas Mihály; s e költészet kiteljesedése is Debrecenből jött, pompás virágzásában és más forrásaitól is függetlenül jelenik meg a legnagyobb magyar rokokó-poétánál, Csokonainál. Nála igazában az olasz-rokokó hatása jelentkezik; de hogy a németnek átültetésével kezdte, arra már ismert forrásai a bizonyosságok, amelyek Kleist *Tavasznak* és kisebb költeményein kezdve Blumauer, Bürger és Schikaneder versein át Verseghy forrásaihoz vezetnek; ennek bizonyossága az is, hogy ilyen költeményeit ismételtelen összecserélték Verseghyéivel. Csokonai rokokó-világa³ már nem a kezdete e költői iránynak, azért nem is foglalkozom vele részletesebben. Csak két költeményének forrására akarok rámutatni. Az egyik *A feléledt pásztor*, amelyben G. H. A. Kochnak *An die Westwinde* c. Verseghy is átültette verséhez, folytatást is irt, sőt újból is, más verseléssel földolgozta.⁴ A másik *A rózsabimbóhoz* c. szép költeménye. Ennek forrását Trostler Boienak *An die Rose*⁵ c. versében jelöli meg; hadd mutassak rá Chr. F. Weisse *An ein Veilchen* c. költeményére,⁶ amelyben még több a hasonlóság:

¹ Id. m. 47. l.

² M. T. Akadémia kéziratára, Tört. naplók 4-r., 7. sz.

³ V. ö. Oláh Gábor, *Csokonai és a rokokó. Költők és írók*, 1932. 87—97. l.

⁴ Csokonai ÖM. (Harsányi-Gulyás) I. 2. 377. l.

⁵ *Csokonai forrásaihoz*. EPhK. 1913. 60. l.

⁶ *Kleine lyrische Gedichte*. 1778. I. k. 74. l.

Függelék.

A magyar műdal kialakulásáról kifejtettem fenti szerény dolgozatomban, hogy az énekelhető műdalt a XVIII. században a fölvilágosodás teremtette meg, s mint a német rokokó-klasszicizmus sajátos műfaját Révai Miklós honosítja meg nálunk, Verseghy pedig gazdag gyűjteményt ültet át belőle. Mindketten kevésbé lírai költeményeket, inkább kótaszövegeket fordítanak vagy dolgoznak át: evvel egyrészt a németes verselésnek törnek szélesebb csapást, másrészt követőikkel együtt megteremtik lírai költészetünk dallamosságát. Az alábbiakban részint kiadatlan költeményekkel, részint forrásaiknak teljesebb kikutatásával vagy pontosabb megjelölésével mintegy megokolom, bizonyítom állításaimat s kiegészítem eddigi ismereteinket.

1. Révai Miklós kiadatlan versei.

A rokokó-klasszicizmus végső forrásában az ókor nagy lírikusaira támaszkodott, elsőkül Horatius, Catullus s leginkább Anakreon voltak a példái és forrásai. Azonban nem kerülték el figyelmüket a dii minorum gentium sem; finom érzékkel találják meg kisebb poéták alkotásaiban is azokat a könnyed, dalszerű megszólamlásokat, amelyek miniatűrökül jól illenek a rokokó-foglalatba. Miként Hagedorn (mégpedig a szerző megnevezése nélkül) átveszi¹ Ausonius XVII. epigrammáját (*De Myrone et Laide*), s Csokonai *Hány a grácia?* c. kis dallá formálja a CXXI.-et, Révai Statilius Flaccus egyik versét dolgozza át, még — az első német anakreonisták példájára — rimtelen negyedfeles és hármas jambusokba. Ez a költeménye máig kiadatlan.²

Az aluvó Kupidóra.

Statilius Flakkus után.

Alszol, ki álom üző
Komor keserveket
Gondatlan foglyaidra
Örömmel hintegetsz,
Habokból lett Anyá(d)nak
Kegyetlen gyermeke!

Alszol, nem is lobogtat
Vásott, hamis kezéd
Gonosz tüzzel szikrázó
Mérges szövétneket
'S erőt rugó íjadból
Nyilat nem szóroгат.

¹ *Myron und Lais*. Magyarra ford. Lukáts István. (*Költeményei*, 41. l. Kiadta Gálos Rezső, 1911.)

² N. Muzeum kvtára, Quart. Hung. 1310.

Mérészkedjék¹ akárki;
De én nem bízhatom.
Gyanús nekem 's ijesztő

Még a' te álmod is:
Mert félek, hogy fejemre
Látsz ott is bánatot.

Ugyancsak klasszikus eredetűek a következő eddig kiadatlan dalai is:²

Az önként fogollyá lett Kupidó.

Navagéro után.

Minap verágokat
Szedett kedves Lutzám,
Hogy kötne szép bokrétát:
Le szállt véletlenül,
Mint lepke kis madár,
Közel hozzá Kupidó.

E' közt a' tsintalan
Sajdítja két szemét
És szép melljét Lutzámnak:
Tetszett a' gyenge kéz,
Tetszett a' szép ajak,
Hószín vállát tsodálja.

Meg fogja Szép Lutzám,
'S készül virággal
Hamar le is kötözni,
Ellenzi a' fogoly,
Tsapkodja szárnyait,
Hogy el repül kezéből.

Belé ölelkezik,
Önkényén meg marad,
'S bútsúzik Tzipriától:
Isten hozzád, Anyám!
Már más anyám vagyon,
Keress már más Kupidót.

A' Lutzá' Madara.

Szelid nyájas falat
Az a' pitziny madár,
Miként játszik Lutzámmal!
Ennek mi sok szabad,
Mint tsalja aszszonyát,
Követ sok szép enyelgést.

Le száll kezére is,
Gyengén tsipdesgeti
Ingerlő szép kis úját:
Ugrik melljére is,
Hol érzi bús hevét
'S pipegve azt kesergi.

Le száll meg el repül,
Édesdeden tseveg,
Magát hogy meg nem adta:
De vállán ott terem,
Ha mordja asszonya,
Hogy már magát meg adja.

Szájából éteti
Gondos kis Aszszonya,
Írigylem ezt valóban:
Mert itt öröm között
A' tsókokat szedi,
Mellyekre én sohajtok.

Megint a' morgók ellen.³

Katull után.

Morognak a' komor
Vének mind úntalan,
Hogy nem szününk szeretni.
De bosszújokra is,
Hogy meg repedjenek,
Lutzám! mi tsak szeressünk.

Azért is adj ezer
Tsókot, százat hamar,
Adj még reá hevedbenn:
Adj még ezret, 's megint
Adj százat erre is,
'S mindég ezerre százat.

Lám, alkonyodhatik
A' nap 's kelhet megint
Mosolygó virradással:
Nekünk ha el telik
Egyszer rövid napunk,
Alunnunk kell örökké!

Mikor sok ezreket
Adtunk egymás után,
Hamar keverjük öszve:
Hogy számát mi magunk
Se tudjuk sok között,
De más kaján se tudja.

¹ Áthúzva: *Bátorkodjék...*

² Nemz. Múzeum kéziratára, u. o.

³ L. *A' morgók ellen* c. költeményét Császár, *Deákoss költők* c. kiadásának jegyzeteiben. (I. 341. l.)

Szerető állhatatosság.

Flaminus után.

Mint a' merő sziklát	Próbára vetheted:
Az ordító szelek	Olly állandó Lutzám!
Tsapják szörnyű haraggal,	Az én szívem te hozzád:
'S e' közt a' kő szikla	'S nem ingathatja meg
Illy rút erőre is	Az én hívségemet
Ki nem mozdul helyéből:	Se boldogság, sem inség.

Tsók lopáson habzó szerető.

Flaminus után.

O jaj nekem! még meg halok,	['S ez a' harag nem tsak meg öl,
Tsak egy tsókot ha nem lopok,	Engem nagyobb kinnal fenyít
Lutzám! e' gyöngy ajakról;	Még a' halál után is:
'S ha vak merőn tsókot lopok,	Mert gyötrené bús lelkemet
Attól tartok, hogy majd reám	Még ott a' más világon is
Örökre meg neheztelsz.	Meg bántódott szerelmem.]

Lopok még is; de nem teszem:
 Mi jobb a' két dolog közül,
 Habzom megint íranta:
 Lelkem se szól, én sem tudom,
 O jaj nekem! tsak hogy veszek,
 Azt mélyen érzi szívem.

A Steffan-féle dalgyűjteményből, amely Fabchich bizonyossága szerint Révait az énekelhető műdalhoz vezette, két kiadatlan költeményét őrzi a Nemzeti Múzeum.¹ Az egyik Kleist *Amyntja* (1751), amelyet a *Sammlung deutscher Lieder*ből fordított, ahol az eredeti 1778-ban Steffan zenéjével jelent meg.

Amynt pásztornak kesergése.

Megyen tehát? már életem keserves:
 Tölem nagy köz szakasztya Lalagyét.
 Amott tűnt el: lehellj, o gyenge szelő!
 Talán onnét lebegsz.

Immár eltűnt: folyó vigy hírt utánna:
 Ötet vesztvén hervad kies mezőnk:
 Siess, monddjad, hogy erdünk érte búsong,
 Hal érte pásztora.

Melly völgy frisül most már tekintetétől?
 Artzájától hol szebb most a' patak?
 Mellyik liget zeng édes énekére?
 Hol járja tántzait?

Egy pillantást! tsak még egy kéz szorítást!
 Tsak egy tsókot, millyent előbb adott:
 Tsak ezt engedd, aztán már, ó szerentse
 Ha tetszik, sírba dönts.

¹ Az Oct. Hung. 432. sz. kézirat-kötetben.

Igy sírt Amynt, bús könyvező szemekkel
 A' tájt nézvén, hol el tűnt Lalagye:
 Látszott a' táj meg illetődni 's véle
 Zokogni Lalagyt.

*Estve 31. Decemb. 1787.*¹

Egy másik kiadatlan verse, amelynek szerzőjét megnevezi, szintén a SdL.²
 ből való, de a III. részből, ahol Fribert zenéjével van meg:

Álom.

Utz után.

Álom! most is gyönyörködöm
 A' tündér képezetben,
 Lankadt testtel mikor minap
 Le dültem a' bokorban:
 Hol a' patak meg gyült vize
 Tavát tsinált árnyék alatt.

Már nem szorúlt függő tsetse
 Szabad kénnyel mosolygott,
 Merő szemem nem telhetett,
 Édesdeden esodálta.
 Virágokon járó Zefir
 Őrült 's gyengén lehelt rá.

Sűrűn bé nőtt levél közül
 Ott fektembe ki néztem.
 Hogy vetkezett az én Lutzám
 A' tó szélén feredni.
 Immár ingig le vetkezett,
 Kit gyenge szél lebegtetett.

Készült Lutzám o melly öröm!
 Vetkezni már egészen,
 Azon közben fel ébredek
 'S el tűnt e' kép előlem.
 'S ha bár megint el alszom is,
 Már a' vizben leszen Lutzám.³

2. Révai Énekeinek forrásaihoz.⁴

1—5. A bécsi aufklärísták közül elsőül Sonnenfels munkái kerülnek
 kezébe: *Das Opfer* c. kis pásztorjátékát fordítja le Nagyváradon 1779-ben
Az áldozat címmel.⁵ A másik bécsi poéta a travesztált *Aeneis* szerzője,

¹ Párhuzamul Kleist utolsó strófáját közlöm:

So klagt Amynt, die Augen voll von Thränen,
 Den Gegenden die Flucht der Lalage;
 Sie schienen sich mit ihm nach ihr zu sehnen,
 Und seufzten Lalage!

Lefordította Kazinczy és Verseghy is.

² SdL. a *Sammlung deutscher Lieder*, LBl. a *Lyrische Blumenlese*
 rövidítése.

³ Uz *Ein Traum* c. költeményének, Révai eredetijének első strófája
 így hangzik:

O Traum, der mich entzücket!
 Was hab ich nicht erblicket!
 Ich warf die müden Glieder
 In einem Thale nieder,
 Wo einen Teich, der silbern floss,
 Ein schattiges Gebüsch umschloss.

V. ö. Csépany István fordításával is (tizenkettesekben), Orpheus,
 1790. II. 186. l.

⁴ Az I., V. és XXIII. Ének (Révai maga jelöli meg) Horatius, a III. és IV.
 Sappho, a IX. Ovidius, a XIII. Catullus verse után készült. Az Anth. Pala-
 tinában jelöli meg (legtöbbször csak közvetett) forrását Császár Elemér
 (*Deákös költők* I. jegyz.) a VI., VIII., XII. és XV. Énekeknek.

⁵ *Elegyes versek*, 1787. 193. l.

a szabadkőműves Aloys Blumauer. *A' jámbor falusi leány*¹ (XXVI. Ének) ennek *Wunderseltsame Klage eines Landmädchens in der Stadt* c. költeménye, az, amely — talán Révain keresztül — hatással lehetett Czuczor Gergely *Falusi kislányára* is. Révai nem ragaszkodik hiven eredetijéhez, mert maga mondja Anakreon-fordításának előszavában,² hogy «a' verskötetnek telylesebb befejezésére néha-néha valamit közbe költöttem, azonban még-is úgy, és olyan féle gondolatokkal, a' milylenek egyenesen folynak a'... költőnek volt képzelődéséből, és a' melyek annak *értelmét is jobban magyarázzák*. Ezzel a' szabadsággal egyéb fordításimbann is éltem most későbbben.» Ilyen szabadabb fordítás ezé a Blumauer-versé:

Du lieber Gott bald dankt' ich dir
Wohl nicht für deine Gabe;
Noch nie war mir's so ärgerlich,
Als in der grossen Stadt, dass ich
Ein hübsch Gesichtchen habe.

O jó Isten! majd meg bántlak
Ingyen adományodért:
Hogyszebb vagyok, majd nemáldlak
Szerettem kegyelmedért.

Nékem ez olyly botráncozás,
Tsak nem veszttem lelkemet:
Arra visz a' boszorkodás,
Fel karmolom képemet.

Ennél sokkal hívebb Uz és Kleist költeményeinek fentebb közölt fordítása és az a Weisse-átdolgozás, amelyről dolgozatom egyik jegyzetében volt szó.

6. A *Kupido éneket kér a költőtől* c. műdalt (X. ének) Révai két német versből szerkesztette eggyé. Az egyiknek forrása Chr. F. Weisse *Preis der Lieder. Amor und der Dichter* (Steffan, SdL. III. 19.) a rokokó-költészet egyik legbájosabb költeménye. Hogy Révai elég hiven fordította, igazolja ez a kis párhuzam:

Amor:

Meine Mutter hat ein Paar
Allerliebste Turteltauben:
Sieh, ich will ihr eine rauben,
Thu' ich es gleich mit Gefahr.

Kupido:

Tartat egy pár szép gerlitzét
Anyám 's velek játszik is:
Neked lopom az egyikét,
Hogy ha rajta vesztek is.

Der Dichter:

Wie? zwei Täubchen, welche sich
So getreu und zärtlich lieben,
Durch die Trennung zu betrüben
Harter Räuber, schäme dich.

A' költő:

Az egymáshoz hív gerlitzét
Párjától meg fosztani,
Te kegyetlen! Mind kettejét
Nem szánád búsítani?

Sokkal szabadabb a vers folytatásának át dolgozása. Az első részben Amor végül is rábírja a költőt, hogy énekelje meg. Révai ügyes fordulattal, miután «bírja immár» Lutza szívét, eleget is tesz a költő ígéretének:

Már mondjuk el az éneket,
Mert különben meg gyaláz.

Az ének a szerelem hatalmáról szól: Hagedornnak *Die Wunder der Liebe* c. költeményét dolgozza át; de csak a gondolatmenetét használja föl, azon belül szabadon csapong képzelete. Íme egy kis részlete:

¹ U. o. 164. l.

² Kézirat a N. Múzeumban, Quart-Hung. 1310.

Der Liebe Macht ist allgemein,
Ihr dient ein jeder Stand auf Erden,
Es kann durch sie ein König klein,
Ein Schäfer gross und edel wenden.
(LBl. VII. 17.)

Szeretetnek nagy hatalma
Az egész természetén.
— — — — —
Nézz egy királyt, ki' szavára
Földig borul sok ország...
De szerelem büszkeségét
Ennek is meg töreti.

7. A *Lutza'* szépségéhez (VII. ének) inkább csak az ötletet adta J. P. Uznak egyik közkedvelt költeménye, *Die Geliebte*.¹ Révai nyilván a költeménynek Ramler-féle változatából (SdL. III. Abth. 3.) vette a szöveget:²

Die ich mir zum Mädchen wähle,
Muss von aufgeweckter Seele,
Muss von schlankem Wuchse seyn;
— — — — —
Fuss und Hand sey rund und klein.
Ist ihr Mund zum Kuss geschaffen:
O! so braucht sie nicht mehr Waffen! —
Ich bin ihr Gefangener.

Ajakadon elevenség
Pirul 's tsókra ingerel...
— — — — —
Kartsu tested, ép termeted
Szépek pitziny lábaid.
— — — — —
Ó szebb nemnek ragyogványa
Meg vesztettél, rab vagyok.

8. *Szerető harag* c. verséről (XIV. Ének) maga mondja, hogy «Fontanelle' verse után» készült. Fontanelle nevű francia költő nincs; de írt verseket is Bernarde de Fontenelle, a száz esztendőtt ért író, (1657—1757.) a fölvilágosodás egyik harcosa, az Académie des Sciences titkára és történetének írója, akinek egy *Reflexions sur la Poétique* c. munkáját Révai *A' Vers szerzés két különböző módjáról* c. értekezéséhez forrásul használta.³

Munkáinak teljes kiadásából⁴ idézzük a verset:

Caprice

Jé ne dors ni nuit ni jour,
Le diable emporte l'Amour,
Ses petits frères, sa mère,
Tous les parents, jeux et ris,
Toute l'isle de Cythère,
Et qui plus est, mon Iris.

Szerető harag.

Sem éjjel nem alhatom,
Sem nappal nem nyughatom:
Nyegem tsak a sok gyötrelmet,
Az ezer keserveket
Vigye Tatár a' Szerelmet,
Azt a' falat gyermeket.

Vigye anyját, ötseit,
'S minden verség' feleit:
A' játékot a' mosolygást,
A' pitziny örömmökkel!
Halljad Lutza! ezt a' morgást:
Még téged' is vigyen el.

Fontenelle költeményét Gleim dolgozta át németre és Révai versének címe Gleiméra (*Zorn über Zärtlichkeit*) is emlékeztet.

9. *A' szökevény Kupidó* c. verséről, melynek «piciny falat» kifejezése (épen úgy, mint a *Szerető haragban* a «falat gyermek») Faludi verseiből

¹ Uz költeménye sem eredeti: Cl. Marot francia verséből készült. (*Quand vous voudrez faire une amie*).

² Csak éppen van meg a jellemző befejező sor — s ez is a Kurzböck-féle megzenésített kiadásra utal. V. ö. még alább J. A. Weppen *An Iris* c. költeményével, Verseghy forrásai között. (25. *Amor*).

³ Csaplár, *Révai élete*. III. k. 32. l.

⁴ *Oeuvres de Fontenelle*. 1762. IV. k. 253. l.

származik,¹ már Császár Elemér kimutatta,² hogy a *Görög anthologiából* való: Meleagros epigrammája a forrása. Mégis megemlítem itt, mert rá akarok mutatni, hogy Révai a németekkel közös forrást használt: a témát Joh. Nic. Götz is földolgozta *Der verlorene Amor* c. költeményében, s épen úgy dalformában, mint ahogyan Révai is népies formában ülteti át (Götnél hívebben) a görög distichonokat; Venus elvesztette kis fiát, de megtalálják a költő kedvesének szemében:

. . . οὐ με λελήθας,
τοξότα, Ζηνοφίλας ὄμμασι κρυπτόμενος. (*Meleagros*)

Ihol vagyok a' rejtekbenn,
Látom, honnan tzelozgat:
A' szökevény te szemedbenn
Lappang, Lutza! ne tagadd! (*Révai*)

10. Ilyen görög forrásra megy vissza — s epigrammának a németekkel egyezően dalszerű földolgozása — Révainak egyik legszebb költeménye is, a *Szerető kívánság*.³

11. Végül Metastasio-ban is találtam egy versének forrását. Metastasio drámai költeményeinek egy (névtelentől) megjelent német fordításában,⁴ a VI. kötet függelékében bukkantam *A' meg hűlt szeretet* c. jellemzően barokk strófákban készült versének forrására. A költemény német fordítója nem azonos a drámák fordítójával:⁵ «Nachfolgendes Gedicht ist nicht aus meiner Feder geflossen. Ich habe solches vor einigen zwanzig Jahren von einem Freund erhalten und von ungefähr unter meinen Schriften gefunden. Mein Freund nannte es *Tiren an Florinde*.» Most *Die Freyheit. An Nice* (Ein kleiner Gesang.) a címe. A német fordítás, miként eredetije is (Metastasio harmadik, *La libertà* c. canzonettája),⁶ 13 strófa, Révai 11-be vonta össze. Nincs nyomunk, hogy Révai olaszul tudott: szinte kétségtelen, hogy ezt az épen Bécsbe érkezése előtt megjelent fordítást használta. Utolsó strófáját összevetésül közlöm:

13. Eine Falsche will ich meiden;
Du verlierst ein redlich Herz:
Und ich weiss nicht wessen
[Schmerz
Mehr erträglich von uns Beyden.
Dies weiss ich, dass nie so treu
Dich ein andrer wird entzünden;
Da, o Nice, leicht zu finden
Eine voll Betrügerey.

11. Én változó tséltsap szivet
Hagytam el; nem nagy kár.
Te állandó jámbor hívet
Vesztettél; aggódj már.
Én hamisbat,
Te igazbat
Nem találsz, keress bár.

¹ V. ö. Faludi, *Cupido*. (Négyesy kiad. 43. l.)

² *Deákös költők*, 1914. I. 430. l.

³ V. ö. Gálos, *Adatok a deákös költészet kialakulásának történetéhez*. 1932. 25. l.

⁴ Des Peter Metastasio *Dramatische Gedichte*, aus dem Italiänischen. Frankfurt und Leipzig, 1769—76. 11. k.

⁵ A költeményt F. W. Gotter is lefordította (1772) s mint eredetit közölte költeményei között (1803.) Fordítása azonban sokkal szabadabb s így Révai inkább e névtelen fordítóét használhatta.

⁶ Lefordította Csokonai is, egyszer versben (ÖM. Harsányi és Gulyás kiad. II. 43.) és egyszer prózában (u. o. 472. l.).

Révai forrásaiból egyelőre ennnyire tudok rámutatni: e példák is igazolják fejtegetéseink eredményét.

3. Verseghy dalainak forrásaihoz.

Verseghy forrásainak egy részét eddig is ösmertük. A magától Verseghy-től megjelölteken kívül Császár Elemér,¹ Alszegehy Zsolt,² Major Ervin³ és e sorok írója⁴ már sok versnek eredetijét megjelölték. A forrás megjelölés részben (Major cikkeiben) a kótákon alapult; ezek azonban legtöbbször nem nevezik meg a szöveg szerzőjét (s ez a magyarázata, hogy maga Verseghy sem); ezeket tehát ki kellett nyomoznom, annál inkább, mert néha még a költemények szövegét sem közlik teljesen. Ebben Friedländer alapvető munkája és Hoffmann von Fallersleben könyve⁵ volt némi segítségemre. De nem tudtuk azoknak a verseknek szerzőit sem, amelyeket Verseghy a *Lyrische Blumenlese*-ből fordított: Ramler a költeményeket a szerző megnevezése nélkül adta, mert részben átdolgozva vette föl gyűjteményébe. Ő maga azonban, szerencsére, egyik-másik példányába kézírással bejegyezte a szerzők egy részének nevét, s akadtak mások is, akik a szerzőkre ráismertek. A Ramler-irodalmat végigböngészve, természetesen rá kellett akadnom Carl-Schüddekopfnak, a rokokó költészet ismertetése körül utóbb nagy érdemeket szerzett tudósnak doktori értekezésére,⁶ amelyben e jegyzetekből sikerült a Ramler antológiáiban közölt összes versek szerzőit, néhány kivétellel, felsorolnia. Mindezek segítségével az alábbiakban az eddigieknél jóval teljesebb képét adhatom Verseghy forrásainak s megrajzolhattam dolgozatomban költészetének jellemét.

Forrásjegyzékembe nem vettem föl a nem-német eredetű verseket, tehát Delille-fordítását, a Lafontaine-elbeszéléseket,⁷ az angol forrásokat⁸ és azokat a latin (Ovidius, Horatius) fordításokat, amelyeket már Császár Elemér megjelölt.⁹ Egy humanista forrással ezeket is meg tudom szerezni s egynél valószínűvé teszem a latin eredetet. Az utóbbi:

19. *Ámor és a' Halál.* Latin forrásra vall, hogy a költeményt Baróti Szabó Dávidnál is megtaláljuk, elsőizben a *Vers-koszorúban*:¹⁰ *Az halálról és szerelemről.* A közös forrást e kis párhuzam igazolja:

¹ Verseghy összes költeményei (Bp. RMK., 1910.) kiadásának jegyzeteiben és *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században* c. akadémiai értekezésében (Bp. 1913.) a LBL. költeményein kívül a köv. versek pontos forrása (a számok a most id. kiadásban levő sorszámozások): 36., 48., 50., 58. 64—72. 77—78. sz.

² EPhK. 1917. 596—597. l. LBL., szerzők nélkül.

³ IK. 1924. 46., 1925. 258., 1931. 206. l. SdL., Haydn-szövegek és LBL., pontos forrás: 9., 41., 57., 101., 131., 180. sz.

⁴ EPhK. 1906. 714., 1912. 63., 1913. 58. és 710. l. Pontos megjelölés: 83., 148., 152. sz.

⁵ *Das deutsche Lied im XVIII. Jh.* I—III. (1902.) ill. *Unsere volkstümlichen Lieder.* (1900.)

⁶ *Karl Wilhelm Ramler bis zu seiner Verbindung mit Lessing.* 1886.

⁷ 99., 115., 137., 143., 149. sz.

⁸ L. Fest S., *Verseghy forrásaihoz.* EPhK. 1917. 316. l. 96., 146., 157. sz.

⁹ Verseghy költ. id. kiad., 100., 102., 114., 116., 127., 144., 151., 153. sz. Horatius és 18., 28—30., 119. Ovidius.

¹⁰ Kassán, 1786. II. k. 131. l. — Császár Elemér is (*Deákos költők*, id. kiad. I. 316. l.) görög származású latin epigramma fordításának tartja.

Szabó Dávid:

. . . s mivel még volna setétség,
Ennek amaz ragadá nyilait, annak emez.

Több öreget sebesít nyílával azóta Cupido,
'S még több Ifjat halál' nyila balomba le-ver.

Verseghy:

. . . pihegnek a' setétben	. . . Halál az öregekre
Amor Halálnak tegzét	Amor tzéloz szívekre.
Halál viszontag Amorét	Azóta hálnak az iffiak
fel-füzi ölében.	's vetemednek az aggottak
	a' tsúf szerelemre.

31. *Egy Fülemüléről és a' Hárfásról* a másik. — Bevezetését Császár, mivel Verseghy művésziesen játszott a hárfán, a valón alapulónak tartja. Mindamellettt egészében nem tartja eredeti alkotásnak: «keresettség magán viseli a XVIII. századvégi nyugateurópai költészet stílusának bélyegét.» (Verseghy, *Kisebb költ.* 340. l.) Formája valóban emlékeztet a németekre; tárgya azonban régiebb. Strada jezsuita *Prolusiones Academicæ* c. könyvéből (1617) idézi Molnár János *Könyv-háza* (III. szakasz 1783. 225. l.) egy dal-verseny győzteséül *Balthassar Castilionius* XV. századi hexameterait (aki az alexandriai Claudianus követője volt): *Certamen poetæ et philomelæ*. Lehet, hogy Verseghynek más, közvetlenebb forrása is volt; mégis, valószínű, hogy Verseghy *A' Fülemülének a' Hárfással való vetekedését* (így nevezi Molnár) a *Magyar könyv-házban* olvasta: az időpont is vág. A latin még részletezőbb és kedvesebb. Íme, egy kis párhuzam:

Castiglione:

. . . vitam summo in certamine linquens
Victoris cadit in plectrum, par nacta sepulcrum:
Usque adeo et tenues animas ferit æmula virtus.

Verseghy:

Le-fordul a' fa ágáról
s éppen hárfámba esik,
ebbe, mint egy koporsóba
hartza után le nyugszik.

Verseghynek, a hárfásnak, valószínűleg megtetszett a tárgy, és így született költeménye, amely megrövidítve és első személyben, de részenként követi Baldassare Castiglione versét.

A német források közül csak azokat sorolom föl, amelyeket vagy eddig is ismertünk, de nem ismertük az eredetijének szerzőjét, vagy eddig nem ismertünk; ez utóbbiaknál mindig közlök összevetésül rövid párhuzamot. Sajnos, ez utóbbiak közül maradt, amelynek szerzőjét én sem tudtam megállapítani.

8. *A' Vitéz*. — Forrása: Chr. F. Weisse, *Der Soldat*. — Steffan, SdL. II. Abth. 18. — A LBL-en kívül — mondja Császár — «valószínűleg volt Verseghynek más, eddig előttünk ismeretlen forrása is. Különösen érdekes ebből a szempontból *A' Vitéz* című költemény, mely versszakaszainak párhuzamos szerkezetével és egészen arányosan kifejezett ellentéteivel, főként

pedig ismétlődő verssoraival nagyon elűt Verseghy későbbi alakító eljárásától.» A fölsorolt vonásokban Verseghy híven ragaszkodik forrásához; a szöveg fordítása azonban szabad, a tartalmát Verseghy kissé megfésülte. Idézem a költemény egyik strófájának párhuzamát, azért is, mert a német versben Magyarországról is szó van:

Wenn sie in volle Keller brechen,
Und brüderlich zusammen zechen,
In Ungarn oder an dem Rhein:
So wünsch' ich ein Soldat zu

[seyn.

Doch wenn sie sich zu frech bezeigen,
Auf Schanzen, Wäll' und Mauren
[steigen,

Wo plumpe Mörser Feuer speyn:
So wünsch' ich kein Soldat zu

[seyn.

Ha egygyütt társaságba mennek,
jó borral 's étkekkel töltődnek
's fel-serkennek az örömré,
kedvem jön a' vitézségre.

De ha magas bástyákra hágnak
's ott majd nem estig el-hartzolnak
biztatván egymást fegyverre,
nints kedvem a' vitézségre.

10. *Rozilis és Dafnis.* — Forrása: Christian Felix Weisse, *Die zu späte Ankunft der Mutter.*

11. *Fillint.* — Forrása: Christian Felix Weisse, *Eine sehr gewöhnliche Geschichte.*

12. *Butszás.* — Forrása: *Abschied an Lorch.* — Friberth, SdL. III. 8. — A szöveget is csak a SdL-ből ismerem, szerzőjét nem tudtam megállapítani. Az eredetiben 5 strófa van, Verseghy az 1., 2. és 4. strófát dolgozta át, minden strófában inkább csak az első négy sorhoz ragaszkodott, a többiben egészen szabadon költ, sőt az utóbbi sorok verselését is átalakítja; az első strófát közlöm:

Mein Kummer weint allein um dich,
Mit mir ist's so verloren.
Die Umständ' überweisen mich,
Ich sey zur Noth geboren.
Drum spare Seufzer, Wunsch und Flehn,
Du wirst mich wohl nicht wieder sehn,
Als etwa in den Auen,
Die Glaub' und Hoffnung schauen.

Tsak érted sír bágygyadt szívem,
magára nem gondolván,
Mert hogy keservre születtem,
láttya estünkből nyilván.
El szélleszték szerelmünket
hirtelen el-jegyzéssel,
Örök gyászba szívünket
tették reménységünkkel.

13. *A' Győzhetetlen Szív.* — Forrása: *Holdes Mädchen, könnt' ich wissen.* — Steffan, SdL. II. 22. — A szöveget itt is csak a SdL-ből ismerem, ennek a költőjét sem tudtam megállapítani. A vers Steffiannál 3 strófa, Verseghy a közbülsőt elhagyta s az utolsó strófa első felét is szabadon dolgozta át:

Holdes Mädchen, könnt' ich wissen,
Ob dein Herz denn garnichts fühlt;
Wenn bey sanften Händeküssen
Manche Thräne mir entquillt.
Meine Hand still deine drückend
Furchtsam dann an Busen legt
Und mein Herz, so ganz entzucket,
Mächtig dir entgegen schlägt.

Mond-meg, kérlek, nyájas Lyánka,
meg-indulé Te szíved,
Midőn sirva szorongattya
kezedet szerelmesed?
Midőn szemem félelmessen
szögezve van képedhöz
és szívem vervén sebesen
ohajt 's repdes szívedhöz?

14. *Mariane' haláláról.* — Forrása: Albrecht Haller, *Trauer-Ode beyrn Ableben seiner geliebten Mariane.* — Steffan, SdL. I. 12. — Az eredetiben

16 strófa, ezekből már Steffan is (aki a szerzőt is megjelöli) csak kilencet közöl; Verseghy hármat fordít le. Csak az első strófát idézzük összevetésül:

Soll ich von deinem Tode singen?
O Mariane! welch ein Lied!
Wenn Seufzer mit den Worten ringen
Und ein Begriff den andern flieht.
Die Lust, die ich an Dir gefunden
Vergrössert jetzund meine Noth;
Ich öffne meines Herzens Wunden
Und fühle nochmals Deinen Tod.

Most o! Mariane! halálodnak
éneklek egy odátskát,
ha zokogásim bús hangomnak
el nem borították folyását.
Mennél édesesebb volt szerelmed,
annál nagyobb most gyötrelmem!
Elöttem van naponkint képed
's naponkint meg-újúl sebem.

Hallernak ez a verse — a *Die Alpen* c. leíró költeményével és a *Doris*-szal együtt (Verseghynél 101. sz., v. ö. Major, IK. 1924. 46. l.) — a legnépszerűbb éneke volt. Felesége, Wysch Mariane halálára írta, akit 1731-ben vett nőül s alig öt évi házasság után vesztett el. Verseghy tehát Hallernak legismertebb lírai költeményeit fordította le, de azért, mert a SdL. ezeket közli megzenésítve.

16. *A' Szegefű*. — Forrása: Johann Wolfgang von Goethe, *Das Veilchen an der Wiese*, az *Erwin und Elmire* c. daljátékból. (Alszeghy föltevése, EPhK. 1917. 597. l., helytelen.) — E költeménynek külön nevezetessége, hogy ez az első magyar Goethe-fordítás, mégpedig Goethe egyik legnépszerűbb s legtöbbször (több, mint 30-szor) megzenésített dalának fordítása. Verseghy a *Sammlung deutscher Lieder*ben találta, kétszer is: Steffan és Friberth kompozíciójával. Steffan — 1779-ben — nemcsak Goethe igazi nagyságát nem ismerte fel, hanem arra sem ügyelt, hogy Goethe-verset zenésít meg: a szöveg fölé Gleim nevét írta. Tévedésének az volt az oka, hogy Gleimnek is van egy *Das Veilchen* c. költeménye s mindkét vers Jacobi *Iris*ében, mégpedig ugyanabban az évfolyamban (1775) jelent meg.¹ Verseghy e szerint *A' Szegefűt* mint Gleim versét fordította le. Nagyon kezdetlegesen. A gyatra átdolgozásban csak egy mozzanat érdekes: a rokokó nagyon kedvelt kicsinyítései jelentkeznek benne. Hogy a *Veilchen* helyébe *szegefű* kerül, annak nyilván az az oka, hogy költőink a három rövid szótagú *ibolyával*, *violával* nem boldogultak. A *Veilchen* Szentjóni Szabó Lászlónál is (*a' Czenczi' rózsája*), Csokonainál is *rózsa*. Mint legrégebb Goethe-fordításunkat, eredetijével együtt, idézem egész szövegében:

Ein Veilchen auf der Wiese stand
Gebückt in sich und unbekannt,
Es war ein herzig's Veilchen;
Da kam eine junge Schäferin
Mit leichtem Schritt und munterm Sinn
Daher, daher, die Wiese her und sang.

Az út mellett egy Szegefűske
meghajolván, bús homlokkal
föld színére borula.
Történt, hogy a szép szüzecke
csendes lábbal s víg orcával
arra sétálván, dalola.

Ah denkt das Veilchen — wär ich nur
Die schönste Blume der Natur,
Ach nur ein kleines Veilchen.
Bis mich das Liebchen abgepflückt
Und an dem Busen matt gedrückt
Ach nur, ach nur ein Viertelstündchen lang.

Ó! bár — úgymond a szegefűske
legszebb volnék e rétecskén
ó csak egy szép rózsácska!
Hogy letörvén e szüzecke
bágyadozni tiszta mellén
ó csak egy fertálg hagyna.

¹ U. ott, id. k. és II. 528. l.

Ach, aber ach das Mädchen kam
Und nicht in Acht das Veilchen nahm,
Ertrat das arme Veilchen.
Es sank und starb und freut sich noch
Und sterb' ich denn, so sterb ich doch
Durch sie, durch sie — zu ihren Füßen doch.

De jaj nem vévén szegénykét
észre, épen reája lép
s legyötri föld színére.
Dölvén ő s végezvén éltét —
Elég, úgymond, ó kedves kép,
hogy te végzéd éltemet, te!

17. *A' Hivség.* — Forrása: Johann Nicolaus Götz, *Der Bund des Thyrsis und der Daphne.* — Steffan, SdL. I. Abth. 16.

20. *Panasz.* — Forrása: Ewald Chr. v. Kleist, *Amynt.* — Steffan, SdL. I. 7. — Verseghy az eredetinek öt strófáját háromba vonta össze. V. ö. Alszeghy, EPhK. id. h. L. még Révai és Kazinczy fordítását.

21. *Az Erdő.* — Forrása: Albrecht Haller: *Doris.* — Steffan, SdL. I. Abth. 10. és Fribert, SdL. III. Abth. 28. — V. ö. még a 101. verssel (*Dórishoz*), amely hívebben fordít néhány strófát Haller 22 versszakából. Ez is szabad átdolgozás, de v. ö. első két strófáját a 101. sz.-nak 2. és 3. versszakával.

23. *Szerencsétlen Szerelem.* — Forrása: *Ich ging einst einen Frühlingstag...* Steffan, SdL. II. Abth. 19. — Szerzőjét nem tudtam megállapítani, szövegét Steffan id. h. vetettem össze. A fordítás hűségére az utolsó strófát idézem:

Nun hat sie Busen voll und Schoos
Und ach nun ward ihr Schmerz zu gross!
Sie goss die Liebehürd' hinab,
Liegt, sprach sie, sey mein sanftes Grab,
Und sank dahin — ein stilles Ach
Voll Lieb' und Leid ihr Herz zerbrach.

Nagy lett végre szív fájdalma,
sokszor 's mélyen fohászkoda.
Virágot öntvén egy dombra,
lesztek, úgy mond, testem' sirja.
Egy mély, terhes 's nagy ah! után
repedt szívvel meg-holt dombján.

24. *Az el-hagyatott,* — Forrása: *Die Verlassene.* Haydn, XII. Lieder 1782. I. Th. 5. — A szöveget csak Haydn kótájából idézem, szerzőjét nem tudtam megállapítani:

Hör auf mein armes Herz so bang zu
[schlagen]
Er spottet deiner Leiden, deiner Klagen,
Er schloss durch Leichtsinn sich das
[Thor der Reue]
Der Ungetreue

Haggyj-fel, ó bús szívem! az aggó-
dással!
Nints haszna! nem gondol óhaj-
[tásiddal].
Ki-zárt szerelméből, 's meg-szeg-
[vén hitét]
El-adta szívét.

25. *Ámor.* — Forrása: Johann August Weppen *An Iris.* — Friedländer, id. m. II. 244. — Haydn, XII. Lieder. 1782. — Az eredeti vers 6 strófa, Verseghy a 4. és 5. strófát kihagyta. Az eredetinek anapaestusai-val még nem tud megbirkózni. A papra vall, hogy a *Lieben* szót jelképesen Ámornak fordítja s Ámor fortélyának utalatóról beszél, amiről a németben nincs szó. A fordítás elég szabados; ennek bizonyágául a 3. strófa párhuzamát közlöm:

Der Feige wird herzhaft,
der Prasser genau,
Der Karge verschwendrisch,
der Dumme wird schlau,
Und Amorn zum Preise
Vergafft sich der Weise,
Der Hagestolz seufzet nach
Mädchen sich grau.

Fösvényből pazarlót,
tsalárdot hívból,
Nevelni háborgót
tud a' tsendesből.
Meg-jázza a' böltstnek
fel-tisztult elméjét,
Ha készül tűzének
fojtani mérgét.

38. *Rozilishoz.* — Forrása, Christian Felix Weisse, *Antwort auf eine Aufforderung.* Major téved, mikor a vers forrásául a Haydn-dalok *Der erste Kuss* c. szövegét jelöli meg (IK. 1924. 48. l.), csak a dallam való Haydntól. (L. Verseghy sajátkezű bejegyzését a *Mi a Poézis?* c. kötetébe, Nemz. Múz. Oct. Hung. 608.).

42. *Thirzis' üzenettye.* — Forrása: G. H. A. Koch, *An die Westwinde.* Steffan, SdL. I. Abth. 21. — Az Uránia III. 1794. 207. l. megvan az *An die Westwinde* Csokonai átdolgozta változata is *A feléledt pásztor* címmel (Thyrsis és Laura), de a némettől (melynek szintén két strófája van) eltérő, önálló folytatással: Laura válaszával. Az első strófát Verseghyével összevetve adjuk, egyben a fentieket adalékol Csokonai forrásaihoz.

Verseghy:

Olt szendereg, ledülve egy halomra,
's mosolygva nézget a' virágos ágyra,
szívemnek Asszonya!
Ámor' követte, tsendes esti szellet!
menny, sügd meg néki, hogy tanyája

[mellett

haldoklik pásztor

Csokonai:

Amott, hol a nyájas patak,
Kövecsin játszadoz,
Laurám a zöld fűzlák alatt
A' völgybe szunnyadoz.

— — — — —
Te jöjj most gyenge szellet!
S lengvén hajfűrtje mellett,
Sügd néki ezt, hogy Thyrsise
Végsőt lehellett.¹

45. *A' magyar Kisasszonyokhoz.* — Forrásai: Christian Felix Weisse, *An die Muse* és Karl Wilhelm Ramler, *Der Liederdichter.* LBl. I. 1. és III. 1. Az utóbbiból Verseghy csak a gondolatot vette; ezt verse első felében bőbeszédűen fejti ki; az előbbiből vette költeménye befejezését. Forrásait azonban maga jelöli meg így.

46. *A' Rósához.* — Forrása: K. W. Müller, *An die Rose.* Steffan, SdL. IV. Abth. 2. LBl. IV. 20. Tévesen Csokonainak is tulajdonított vers. V. ö. Császár id. kiad. 352. l., Major, IK. 1925. 261. l. és Verseghy, *Mi a Poézis...* 1793. 71. l. — Müller költeménye sem eredeti, hanem Walter angol költő verséből készült. Érdekes, hogy Verseghy Walter költeményét is lefordította, angol nyelvgyakorlásul, prózában. (Zirci levéltár, Verseghy apróbb fordításai, 231. sz. *Aus dem Englischen.*) Első strófája így szól: «Eredgy! szerelmes rósa! mond annak, a ki üdejét velem együtt vesztegeti, hogy tudgya meg most, mikor én ötet tehozzád hasonlítom, mely édesnek és szépnék tetszik ő lenni.»

47. *Klórís a' Fülemiléhez.* — Forrása: Christian Felix Weisse, *Chloris an die Nachtigall.*

51. *Az egyenetlen Hartz.* — Forrása: Johann Nicolaus Götz, *Der Sieg über Agatheen.*

52. *Szenderedő Thirzisre.* — Forrása: Kettembeil, *Chloe.*

53. *A' szemérmes Leány.* — Forrása: Christian Felix Weisse, *Die Schamroethe.*

54. *Dámon és Dóris.* — Forrása: Johann Nicolaus Götz, *Arkadisches Gespräch.*

55. *A' Házasság' Istene.* — Forrása: Heilmann, *Hymens Vorschlag.*

¹ V. ö. még Csokonai ÖM. (Harsányi—Gulyás) I. k. 2. r. 377. l.

56. *A' hideg vérű Leányka.* — Forrása: Johann Nicolaus Götz, *An eine Spröde.*

57. *Fíllisnek Panaszi.* — Forrása: Christian Felix Weisse: *Klagen.* — Steffan. SdL. II. Abth. 11. — Érdekes, hogy Verseghynek a *Mi a' Poézis?* c. kötetébe írt jegyzete szerint (Nemzeti Múzeum, Oct. Hung. 603.) *ária:* *Soll ich von deinem Tode...* (Haller verse, I. 14. sz.) — U. ott a 2. strófa után egy eddig ismeretlen strófát írt:

Ah! nálla nélkül pusztá nékem
A' legmosolygóbb tartomány:
'S a merre járok, üldöz engem
Orczája, mint egy látomány.

76. *Dámonhoz.* — Forrása: Christian Felix Weisse, *Die Klugheit* Steffan, SdL. II. Abth. 6. 56. — Hogy Verseghy ezúttal nem Ramler gyűjteményéből, hanem Steffan szövegéből merített, azt az alábbi párhuzam igazolja.

Már Ramler sem tartotta tiszteletben a szerzők szövegét, Steffanéé azonban épenséggel alaposan változtatgattak a szövegen. A *Klugheit* után oda is jegyezte: «Nach Weissens bekanntem Liedchen von gleichem Anfange eine Nachahmung.» Ramler szövege ezúttal (LBL. II. k. 378.) hiteles. (Weisse, *KL. Lyr. Ged.* 1778. I. k. 125.l.) A Steffan-féle szöveg három strófáját (Weissenél is annyi) Verseghy ötre bővítette. A költeményt nemcsak szerkezete miatt közöljük eredetijével együtt egészen, hanem, mert megmutatja, hogyan tünteti el Verseghy az eredetinek sikamlósságát: egy utolsó strófával még erkölcsi célzatot is teremt.

Steffan

Ja, Damon, ich verstehe dich,
Ich sollte, meinst du, leichter glauben.
Gut, was hernach? vielleicht erlauben?
Ich bin zu klug, verstehst du mich.

Du wähltest, ich verstehe dich,
Mich etwann so zum Zeitvertreibe.
Nein, Damon, nein, bleib mir vom Leibe,
Ich bin zu klug, verstehst du mich.

Du preysdest Reichthum, Stand und dich
Und meynst, man könne dich nur wählen.
Gut, sieh, wie die Begriffe fehlen,
Sey künftig klug, verstehst du mich.

Verseghy

1. Jól értem, Dámon, szavadat,
hogy többet higgyek, azt kívánod,
de én azt mondom, ha nem bánod:
hogy üsmerem bal célodat.

2. Nem úgy kedvelsz te engemet,
hogy hitvesednek választhatnál,
Sőt tán örökre utálhatnál
ha tölteném vak kedvedet.

4. Ajánlod minden kincsedet,
ha lángjaimra szert tehetnél,
De tán könnyebben megvehetnél,
ha nem tudnám sok érczedet.

Weisse első strófája, az üsforrás, összevetésül:

Ja, Damon, ich verstehe dich!
Du suchst mir einen Kuss zu rauben:
Gut, einen will ich dir erlauben;
Doch sey auch klug! verstehst du mich?

79. *Rozilis és Dámon.* Forrása: Christian Felix Weisse, *Doris und Damon.* Steffan, SdL. I. Abth. 13. Álljon itt párhuzamul a két vers, mint a legjellemzőbb rokokó-versek közül való:

Weisse

Doris.

Lieber Damon, dein Begehren
Dich zu lieben, geh ich ein.
Aber willst du mir auch schwören,
Ewig mir getreu zu seyn?

Damon.

Liebe Doris, dein Begehren
Geh ich mit Entzücken ein:
Aber willst du mir auch schwören,
Ewig jung und schön zu seyn?

Verseghy

Rozilis.

Nyájas Dámon! csüggedéssel
szánom néked szívemet
csak fogadd meg esküvéssel
állandó hűségedet.

Dámon.

Szép Rozilis! csüggedéssel
teljesítem kedvedet,
csak fogadd meg esküvéssel
állandó szépségedet.

90. *A' Válogató.* Forrása: J. J. Eschenburg, *Der Gleichsinn.* Göttinger Musenalmanach für 1773. V. ö. még Friedländer id. m. II. 139. l., aki Haydn XII. Lieder, Wien 1782. 6. dalára utal. Haydnból állapítja meg Major (IK. 1924. 47. l.), hogy Verseghy költeménye «nem fordítás, mégis hatása alatt áll az eddig ismeretlen költőnek.» A költemény csakugyan nem fordítás, hanem közvetlen átdolgozás:

4. Sollt' ich voller Sorg und Pein
Um ein frommes Mädchen seyn?
Tödtete der Werth von ihr
Meines Werths Gefühl in mir:
Immer sey sie tugendreich,
Göttinnen und Engeln gleich;
Bleibt sie fromm, auch wenn sie
[küsst,
Was frag ich wie fromm sie ist.

3. Én egy szentes asszonyért
klastromozzam életemet,
A' ki nyájas csókomért
kárhóztassa lelkemet?
Légy te oly szent alkotmány,
mint a' most lett szűz leány!
Kút felett a' szomjazás
tűrhetetlen sorvadás.

A Haydn-kóta bonni kiadása (Simrock) párhuzamosan egy francia szöveget is közöl. Viszont Eschenburg verse sem eredeti: a LBL. (IV. 5.) egy rövidebb változatot (*Antiseladon*) «Aus dem Altenglischen» közöl. Ramler ezt a verset Weissenek egy fordításából dolgozta át; nála *Der entschlossene Schäfer* a címe, s a költemény forrását pontosabban is megjelöli Percy gyűjteményében: «Aus den Reliquies of ancient english Poetry.» Verseghy költeménye tehát egy angol, francia és több német változathoz csatlakozik, de Eschenburg versén alapszik.

113. *Eggy Álom.* — Forrása: F. W. Gleim, *Der Traum.* — Steffan, SdL. II. Abth. 20. Gleim a verset Anakreon 8. dala után írta.

145. *A' Nefelejts.* — Forrása Verseghynek egy kis füzetében, amelybe 14 német dalt másolt, (Ciszterciek zirci levéltára, 222. k. 359—374. l.) kéziratban maradt ránk, szerzőjét nem ismerjük. A németnek három rövid strófáját Verseghy már az első átdolgozásban (*A' Nefelejts virág*) négyre bővítette (Császár-Madarász kiad. jegyz. 388. l.), utóbb egészen átdolgozta (l. u. o. 222. l.). Második strófáját összevetésül közlöm:

Das Blümchen lachte mir entgegen,
Wie meines Mädchens Augenblau,
Auf ihren zarten Blättern glänzte
noch frischer Thau.

Oh! benne, ammint rám mosolyga,
Laurámnak láttam kék szemét,
A' harmat éppen ráhullatta
gyenge tejét.

A magyar vers Raffael kótájával jelent meg; eredetijét Major nem találta (IK. 1925. 259. l.) A hangjegy megvan a bécsi *Verein für Musikfreunde*

hangjeggyűjteményében, *Das Vergissmeinnicht* a címe, de szövege, (mindössze egy strófa) a fentivel csak tárgyban egyezik.

147. *Amor a' borban.* — Forrása: Chr. F. Weisse, *Der verschwundene Amor.*

Ich trank mit Chloen Malaga:
Schnell war der Gott der Liebe da.
Ach! seufzte Chloe, sieh, schon stört er unsre Freuden;
Hasch' ihn mit mir, ich will die Flügel ihm beschneiden.

«Halt, liebste Chloe! sagt' ich, halt!
Die Flügel wachsen ihm zu bald,
Dem kleinen Bösewicht! wir wollen ihn ersticken:
Nicht wahr? so kann er uns in Zukunft nicht berücken.»

Wir haschten: eh man sich's versah,
War er bald dort, bald wieder da;
Zuletzt verschwand er gar. Doch, als wir ausgetrunken,
Da fühlten wir, er war in unsern Wein gesunken.

Tállyait iddogáltunk Dórisommal ...	eltűnik. ...
... sebesen repülvén	— — — — —
érkezik egy kis Amor.	a' reánk váró poharat
... «Tipord le	újra kezünkbe vesszük
a' pogányt! úgymond rebegő	— — — — —
Dórisom: új bajokra	's élledező tűzünknek
győzi lecsillapított	ah! csak új habzása után
szíveinket!»	vesszük iszonytal észre,
Talpra kelünk ... üzzük	hogy botorúl megittuk
fel 's alá ...	a' kis Amort, ki magát
ő enyeleg, ...	csalfa borunkba vette.
's végre tekintetinkből	

Ide sorolhatjuk még a *Mi a poézis?* 4. lapján Friedrich von Hagedorn, *Die Glückseligkeit* c. költeményéből lefordított négy sort. V. ö. IK. 1919. 21. l.)

A *Pannonhalmi énekeskönyv*ben van egy vers (6. sz.), amelyről azt írtam, hogy vagy Faludié, vagy Verseghy — művészi szerkezete és verselése miatt inkább Faludié. Forrása miatt ma inkább Verseghyének tartom:

(*Klórishoz.*) — Forrása: Cronegk, *An Chloris*. LBI. VIII. Buch 55. Íme a párhuzam:

Deine Herrschaft, falsche Schöne	Meghanyatlott uraságod
Und mein Frohndienst sind vorbey.	büszke Klóris, elhidd bár,
Wer sein Unglück sucht, der frühne	akárcire vesd pórázod,
Deinen Reizen! ich bin frey.	az én szívem nem rab már.
— — — — —	— — — — —
Wär ich nicht in deinen Banden:	Hiszed Klóris, hogy panaszzom
(Ich bekern'es ohne Reu!)	nem szerelem zálogja,
Hätt' ich dir so oft gestanden,	nem szólanék, azt fogadom,
Liebste Chloris, ich bin frey?	szívem szabad ha volna.

Ha nem Verseghy, akkor is a rokokó-líra sikerültebb alkotásai közül való.



